

ПЕРЕГЛЯДЪ УКРАІНСЬКИХЪ КНИЖОКЪ.

Казки и байки зъ сусидової хатки, перелиційовани и скомпоновани Придприпранцемъ. Кієвъ (Два випуски). 1850, 1860. (Въ 24 долю листá, стр. 50 и 45).

Київъ нашъ — чудний якийся гóродъ. Стоїть вінъ посередъ України; дивитця въ Дніпро-Славуть; славитця дивами своїми по всіхъ нашихъ сéлахъ и хуторахъ; чýємо про ті дивá зъ малóго малечку; рíне до ёго Бóжий людъ літо въ літо зо всіі України. Здавалося би: отутъ-то мýсять словéсность наша народня процвієті пішнимъ цвітомъ! а вихóдить воно не такъ. Щó жъ сéму за причíна? Багáто причíнъ, та пічъ у хáті. Нехáй усьáке домислѣетця, якъ знає, а ми скáжемо тільки про самі книжкí, котрі колі-не колі вихóдять съ кíевськихъ друкáрень.

Годíлось би положíти їхъ передъ собою рядóчкомъ, та й давáти всѣ́кій кни́зці и кни́жецці цíну, — нехáй би товариство зна́ло, щó на кíевськихъ гóрахъ преслáвнихъ виростáє, и якъ воно прихóдитця до смаку нашóму брату на чужíні; та не такъ-то лéгко все те зібрати и въ свою добу про всѣ́ку кни́жечку сказáти слóво. Иноді й рíкъ минé, по́ки довідаєся т́утечки, щó въ Кíеві випущено такú й такú кни́жечку. Підешъ по кни́гарняхъ столíчнихъ, питаєшъ: чи нема́ чогó зъ України?... Нічóго нема́! Отъ, перечýєшъ черезъ лóде, щó надрукóвано щось новéньке, ви́писуєшъ, читаєшъ, «а часъ — мовъ вíлз зъ горí чухрá». Тимъ-то мýсимо вже порýдокъ занедбáти, а котóра кни́жечка навérнетця якíмъ случáємъ намъ на очі, про ту й писáтимемъ у *Осно́ві*.

Не скáжемо, щобъ у Кíеві — скíльки вінъ себé досі виявивъ рíднимъ слóвомъ — панувáвъ чíстий украíнський смакъ. Пёрвимъ друкóванимъ писáтелемъ кíевськимъ бувъ п. Карпéнко. Не пам'ятаемо, щобъ хто ще рáнше ёго надрукувáвъ щó въ Кíеві рíдною мóвою. Васíльківські пóвієсти якíсь вінъ оповідавъ. Давно ми їхъ читáли, та й досі кривимось, споминáючи те читáння. Якъ погáно о́рати, то лóчче ви́прягти! Отъ щó ми порáяли бъ п. Карпéнкові. Такъ де жъ?... У насъ такъ повелóсь у товаристві, щó якъ урóдитця якá недотéпа, чоловікъ ні до чóго, и лíніє на прóсту яку робóту, и сонливе тамъ, де трéба обомá ўхами слóхати,

дивись — у писателі воно береться. Тим-то люди, в громаді поважні, довідавшись, що оце мовляв автор, махають рукою и одвертаються: нічого сь таким чоловіком и говорити. Бо й справді між писателями українськими — хоч їх и мало — найбільш таких, що надаютця, як то кажуть — не говоривши, не болівши, насочки ззісти. Між такими недотёпами, що не звикли вчитись не то сь книжокъ, та и в сільского розумного люду, перше всіх можна вказати на автора оттих васильківських повістей. Коли хто хоче знати, що то за безписьменщина друкована, що то за ледачий смакъ оповідання, нехай загляне в ті книжечкі. Показались вони и зникли зь очей, и споминати про них не годилось би тут; такъ отъ же лихо: що скільки намъ ні впадало в руки київських книжечокъ, рідною мовою писанихъ, усі вони наче лежали вкупі сь Карпінковими гниляками, оттими васильківськими теревенями: такъ одъ їхъ Карпінківськимъ смакомъ несє! Може, в Києві що й гартне надруковано, та ми не знаємо, а що вже ті книжечкі, котрі до насъ по сей часъ навернулись, то найбільш вони будуть у вічі ледачимъ якимся смакомъ самої мови: наче Ляхи ту мову землякамъ нашимъ по-исували, або бурсацтво повівечило. Слово жъ словояъ, ато й самє внутрі тихъ книжечокъ мовъ тобі клоччямъ напхане. Читєшь и зразу бачишь, що сей чоловік не то зь великими чужоземними поетами, та й сь Пушкінимъ (що вже жъ и по школахъ єго товкмачать) не обізнався; такъ и бачишь, що ані історія, ані критика, ані етнографія и вві сні єму не снілися. Пйше зь нечєвья та й друкє, и дмає, що, не бвши розумнимъ чоловікомъ у рєчяхъ прєстихъ, всєгєсвітнихъ, можна щось цутне написати про запась нашому товариству українському. Справді, хоч слідомъ нехай хто хєдить за тими людцями, що отті книжечкі вичємні друкують: нєколи внх їх не побачить за діломъ цутнимъ, товариству дужє потрібнимъ діломъ. Нємє зь нихъ нє учителя доброго вь школахъ, нє судді розумного и працєвитого, нє господаря славногє, и не виявили вони себє ані однимъ такимъ друкованимъ листочкомъ, щобъ згодився людямъ стороннімъ одъ нашої української справи. Отъ же, коли хочєте знати, то сї, якъ мовлявъ Котлярєвський, «писарчукі поганихъ віршъ», сї авторі книжечокъ, незгіднихъ и лєкєйству на забавку, сї дзвонарі, що дзвонять у солємєні дзвони, — шпєтять, та й не помалу шпєтять, українську словєсностъ. Живуть вони не на хмєрахъ, хоч и лїтають поза хмєрами: на землі вони живуть, и всьєкє їх бачить и знає, а бачивши й знавши, рівняє до тихъ людєй, що, бвши дужє письменними и головєтими на якє инше діло, до української словєсности ані дотор-

каютьця. Отъ, и мізкуютъ собі, що воно якась дурниця, бо глянте: отъ и Шульга, чи тамъ Бугай який, отъ и Хилько, чи Костуръ, чи тамъ який Иванецъ, Новакъ, або-що — люде книжкові зъ мальства, по всякій старовині окомъ займають широко и у всякій розумній речі дадуть раду хочъ куді, а чомъ же вони не пишуть по-нашому? Пишуть вони іншими мовами и видно зъ їхъ писання, що вони люде головаті, а по-своєму не пишуть... Виходить, що українська словесність справді така дурниця, якъ отъ про неї мовлявъ московський *День*. »Живуть люде у одному горі, учатця у однихъ школахъ. Хто розумніший, той пішовъ на високі зиглики и товариство звірило ёму найтрудніші справи по наукахъ и по судахъ, або добримъ господаремъ у селі вчинився, що всі ёго розумъ на ділі вбачають; а хто науки въ школі не повівъ и такъ собі ні письменнимъ, ні темнимъ изъ школи вийшовъ, той — дивись — книжечки українські друкє. Який же въ тихъ книжкахъ буде розумъ, коли сего чоловічка ніхто ніколи ні въ якому ділі не вважавъ за розумного? Такъ мусять рахувати, такъ и рахують люде, що на словесність дивлятця не яко на писані теревені, а яко на частину спільнёго діла громадського, діла життя людського, — що ся частина повинна служити на користь всьому товариству такъ само, якъ и всі інші, тільки своїмъ особливимъ способомъ. Коли бъ лүчилося намъ съ тими розсудливими людьми у розмову рахувати ввійти, то ми бъ, може, знайшли, що мовити й про високоповажнихъ Иванцівъ и Новаківъ и тихъ Бугаївъ и Шульгъ. Не зовсімъ би ми їхъ праведними на їхъ учёному шляху огласили. Ми бъ, може, вернулись у ті часи, якъ формувались їхъ голови розумні и зуміли бъ, може, дорекати їхъ наставникамъ, котрі їхъ у глибоку, давнюколію на-віки вправили, або въ такъ глибоку ковбаню завели, що вже й до-віку тамъ, якъ раки, мусять сидіти. Знали бъ, може, ми ганьбу й съ тихъ, що, за їхъ молодого віку, недотемами славлено, чи то каміннямъ, ёгоже небрегша зиждуши. Та не всяке має часъ до самої глибини усяку яву збагнути. Мізкуютъ люде працевіті, за своїмъ негайнимъ діломъ, такъ, якъ імъ на очі навертаетця. Отъ и підпірають своїмъ живимъ словомъ нерозсудливе слово московського *Дня*, а черезъ те воловимъ поступомъ іде наша українська справа. Тимъ-то *Основа*, прочитуючи всякі книжечки, що съ Києва до неї доходять, хочъ и радіє, що є на світі люде, котрі зъ усієї ніби-то сили коло свого рідного слова працюють, та що жъ, коли все, що виробивъ рідъ людський літературою по іншихъ земляхъ, все те мовъ не при їхъ писано? Сумуємо ми тутъ не по-малу, якъ се здаєтця чужо симъ нашимъ писмакамъ, що мовъ Українцеві не треба того й знати, якъ ін-

ші народи коло свого побиту и коло свого слова порались. Не те, щоб їх собі за взір ставити: се інша річъ. Нашъ братъ, поживши поміжъ Німцями, Німцемъ не зробітця, та якось у ёго своє діло твердіше и рівніше йде, що вінъ на сусідські справи надивився. А найбільшъ у словесности. Погляньте на тихъ, що починали будувати інші літератури; тажéжъ вони були найрозумніші люде свого часу, — отъ хочъ-би Данте, Петрарка, Гёте, Шіллеръ, отъ хочъ би й Пушкінъ, отъ хочъ-би й воскреситель польского слова — Мицкевичъ. Се такі були люде, що візьми въ ёго зъ рукъ шірô та поставъ ёго середъ народиці ради, то ёго мова найчутніша буде по всёму краю. А наші оці писателі, що про нихъ зняли ми річъ?... Колибъ зібрати въ якому невеличкому селці сивоусу громаду, та й вивести ёго речникомъ передъ неі, — наврядъ, чи слухали бъ ёго діди и півгодини. Згадай, хто знає, 1854 рікъ у Кореунщині. Проявивсь тамъ бувъ речникъ съ письменниківъ. Що жъ? Скепкували ёго неписьменні люде, дарма, що роспинався за їх справи. Зъ жалощівъ тільки, мовъ божевільного, одъ себе ёго не одганяли. Оттакъ же само й книжечкі оці, що друкують ніби-то для громадської користи. Кому вони и на що потрібні? Треба своє товариство, свій народъ добре знати, коли хочешъ для ёго писати, а свого товариства не знатимешъ до-віку, не знавши, якъ живи, якъ побивались и працювали інші народи и товариства. На Шевченка — часто чують — здаютьця: що ось, мовлявъ, мужикъ, съ крепаківъ вийшовъ и въ школахъ не бувавъ, та які розумні речі проглаголавъ!... Ой, ой! колибъ-то всі знали, що то за головатий бувъ чоловікъ той Шевченко, и яку вінъ школу пройшовъ, попомірявши того шляху, що бодай, каже, більшъ не міряти, и поживши въ столиці зъ усікими людьми! Ми знали Шевченка тоді, якъ вінъ написавъ що-найвищі свої недруковані думи. Не було книжки живої и животворящої, щобъ ёму въ руки попала, та й лежала въ ёго непрочитана. Пушкіна вінъ знавъ напам'ять, дарма, що писавъ не ёго мовою, не ёго складомъ, а Шекспіра возивъ изъ собою, куди бъ ні їхавъ. Ще жъ не забудемо, що Шевченко добре працювавъ надъ малярствомъ и роскидавъ розумомъ по всіхъ малярськихъ школахъ: то мало хіба тамъ було корму для ёго голови? Об'їздивъ Шевченко всю Україну, переговоривъ съ тисячами всякого люду, то се хіба не наука, не бібліотека життя людського? Чували ми ёго критичні розправи зъ ёго устъ и дивомъ не разъ дивували, якъ вінъ глибоко входивъ у саму суть літературного діла. А про-те не скажемо, щобъ Шевченко докичавъ такъ, якъ ми сподівались, свій подвигъ словесний. Захопила ёго хуртовина середъ великого шляху; не дала ёму ли-

ха доля всього того вчинити, для чого він на світ народився. Написав він дуже мало, и одно це показує, що не гаразд широко освітив він собі розумом ту жизнь, котору мусив малювати в своїх поемах и думках. Нехай би Шевченко мав усе те в голові, що мав Пушкінъ, або Мицкевичъ, — не такий би ще зъ ёго вийшовъ поетъ, дарма, що довелося ёму цілину орати.

Оце усе зв'язуючи, вертаємось изновъ до книжечокъ київських. Тимъ в нихъ мало й жи́зні, що самі їх автори, певно, живуть на світі мляво и не всі свої розумові сили в ходъ пускають. Про те вже мовчимо, що инший, може, вродився недотёпою, и що, може бъ, ёму випадало пасти телята, а не книжкі компонувати. Ні, між молодіжжю траплялося намъ чувати такє: що поети, мовлявъ, nascuntur, то не треба дотёпному чоловікові голову свою надъ книжками сушити, та й життя своє треба по волі на всі заводи пускати. Чи горілка, то й горілка, чи вечірніці, го й вечірніці; пий, зъ дівчатами крутись безпечно, а вже твій талантъ прокинетця в свій часъ, и такої заспівашъ, що по всьому світі буде чути.

А ми скажемо, що nascuntur и малярі великі, и великі строїтелі, великі мужі громадські и всякі гени такъ са́мо, якъ поети, тільки не навчившись труднихъ усякихъ річей, до їх діла потрібнихъ, зостаються між людьми ні при чому. Не школа робить поета — се такъ, та поетъ самъ собі робить школу, и в тій школі працює більшъ, аніжъ працювали учені книжники по гимназіяхъ и академіяхъ. Добре жъ, коли життя такъ ёму складеться, що вінъ собі самъ раду дасть и до своєї меті, назнаменованої ёму одъ Бога, дійде; а буває й такъ, що знеможетця силами, та й половини дороги не подужає скінчити. (Показали бъ ми на Гоголя, та багато про ёго треба писати.) Тимъ-то добре тому, хто в школі натрапить на розумного наставника и той ёму допоможе на ноги знятись. Тимъ-то добре робили бъ ті молоді писателі, що книжечки нікчемні друкують, колибъ не вганяли думкою за *суетною славицею* та найближчого свого діла пильнували. Коли в їх есть ке́бета до словесности, то вона черезъ трудову науку не загине. Не всяка наука сүшить розумъ: сүшить ёго тільки нависний примусъ до науки, якъ отъ буває по бурсахъ. Чиє жъ серце колотить, читаючи Макілея, Бокля, або Шіллера, чи Мицкевича, в ко́го духъ займається одъ живого слова наставника, тому певніша дорога до історії и поезії, аніжъ тому, хто съ порожнімъ товариствомъ править теревені и носить легкими думками поза хмарами. Съ тихъ людей, що пишуть по-нашому, є такі, що почали рано писати; є й такі, що почали писати, ставши вже, якъ-то мовляють, *людьми*. Немá закону неодмін-

оного для тврчества, тільки доводилося намъ чувати, якъ люде дуже дотепні жалкують: на що вони такъ рано почали писати! чомъ їх не вплинив ніхто розумний и, якъ-то написано, *власть и війна!* чомъ їх не направлено на добре читання, котрѣ поглинуло бь їх охоту до розумової роботи! чомъ їх не наставлено, якъ треба шільно прелухатись до розмови людей тямущих и добромовнихъ! чомъ їмъ заповіді не дано: що *хто хоче бѹти добримъ оповідачемъ, той мусить перше бѹти добримъ слухачемъ!*... Завідують такі люде тимъ, що починають писати, багато вже де-чого въ голові мавши: якъ усякий їх листокъ, про що бь вони би здумали писати, потрібенъ кому-небудь на діло живе, а не на забавку нікчѣмну, и ріне зь їх мізкуванія користь товариству, такъ що и своїми очима бачишъ: сѣгодні чоловікъ посадить зернятко, завтра воно прийнялось, тамъ уже живі ростки пускає, наглинешъ єго ще-пізнійше—вже зь єго люде, мовъ зь готового хліба, користуютья! Не будемъ такихъ енасеннихъ душъ тутъ перелічувати; звѣрнемъ увагу громадську на одного тільки писателя Ревякина, — затімъ, що вінъ оце не-давнечко зь своєю працею озвався и єго ще мало хто знає, а писання єго такѣ спірне, наче въ доброго женця, що ніву свою зьоравъ нелінууючись, посіявъ добре зерно густенько и рівненько, підѣ порожнього місця не повинувши. Радіючи сѣрцемъ, поглядаємо ми на єго працю: «Поможи тобі, Боже, добрий чоловіче!...» вітаємо такъ сѣго ділателя чесного по са́мому єго початку словесному. Твѣрдо йде вінъ своїмъ шляхомъ и, може, єго шляхъ буде и геть-то далѣкий и славний.

Оглянемось же тепѣрь на *Казки и Байки зь сусідової хатки*, що перелицювавъ и скомпонувавъ Придиріпрянець. Отъ що вінъ самъ говорить у своїй *Приказці або передній мові* (ми и надрукѣємо єго правописомъ):

«Не знаю якъ кому, а мыни нема ны чого на свити милійшого, якъ забравшись литомъ у леваду, чы въ садокъ, чы хочѣ у лѣсъ, та простягшысь у холодку підъ грушею, чы підъ лыпою, або підъ дубомъ, а зимою якъ затопытьця грубка, то передъ нею гарненько усадовившись, розогривать свои кисточки, а якъ вытопытьця — то на лежанцѣ, розиславшы повстынку, та підмостывшы у головы подушку, — вычого не робить и ни о чимъ не думаты, або-жъ подавши думци, литать на неѣ якъ на крыляхъ и далеко по за-горами и по давнимъ часамъ, а найбільшъ забравшись ажъ у дитьки годи прыномьнянуть колы, де, що и якъ робылось: тутъ заразъ побачишъ хату, у хати людей давно, давно вже *повмыравшихъ*, (та и хаты вже тісѣ нема на свитѣ) — на пичи сы-

дыть стара бабуся, нянька ще матусьна, биля неї на дивни зъ гребнемъ и мычкою куховарка, а тутъ моя нянька, кучиръ и ще двое чи трое дивчатъ зъ гребнями, та насъ дитей двое, ти прядуть або друге що роблять, и хто небуть каже казки — та яки й казки! довги та хороши, або страшени, що ажъ морозъ пробыра и волосся дыбомъ стає! та тультяца одно до другого мовъ у хати нема ныкого.

«Ото-жъ якъ вырись я та навчывсь грамоты. почавъ шуатъ по усимъ книжкамъ тихъ казокъ, такъ що-жъ? Руськихъ й багацько ґ, мижъ ними нибы то й наши — та не такъ, не по нашому, попадались иньколы й наши — такъ позапыхованы у таки книжки, що не всякому можно й добратця до нихъ, а де якихъ вже й на свити нема; ото-жъ шукаючи такъ, пробравсь я ажъ до сусида у Полщу, и тутъ найбильшъ надыбавъ тихъ казокъ, та й почавъ ихъ зписувать та на свою мову перекладаты, а де яки й видъ себе зпомянаты и злагодившы такъ, чы мало ихъ — здумавъ собі: може й опричь мене ґ ще такы, що побывають за тими казками, а ну-жъ я поможу имъ и почну друковаты чы по одній чы тамъ по скыльки прыйдетця, и якъ що прыйдутьця до смаку, то може и вси передрукую, а якъ иде наше не въ ладъ, то мы зъ своимъ и назадъ — нехай зостається на дали.

»Що-жъ господа громада на те скаже?»

Поки що скаже громада, а ми зъ самої сїї переднїї мови вбачаемо, що чоловікъ пише по-нашому гарздъ. Трохи въ ёго одзивається старіи моди словесної, що ніби-то нашому братові все тільки лежнѣ на думцѣ, та дарма: ми любимо зъ себе трішки покепкувати; се вже така въ насъ заворозька вдѣла. Оть Ляхи — то вже ні: ті все себе величають та хвалять, що й Господи якими людми здадутьця, хто пийме имъ віри! Що до самихъ казокъ, то се добре надумавъ Придирянець, щобъ кинутись сюди-туди по сусидахъ та де-що своє повизволѣти. Багато нашого по чужихъ хѣтахъ позалѣжувалось, що не всяке вже й пізнає, чѣе воно спершу було. Багато, позабірали въ насъ усякого добра сусида, багато и самі наши предки по чужихъ людяхъ порозносили. Теперъ тільки й чують: «се вінъ изъ польської мови, зъ московської мови взявъ», а воно, Богъ зна коли, було наше «непрощене й не дає», тільки що не було въ насъ на Україні захисту все те ховати. Тимъ-то ми дуже похваляемо Придиряневу думку, тільки просимо любого земляка нашого, щобъ вінъ яко мѣга обчищавъ, що до нашого добра по чужихъ хѣтахъ поналинало. Ще тільки двѣ казочки вінъ появилъ, то намъ нема охоти нишпорити по ёго манісінвкихъ книжечкахъ, чи нема въ нихъ якої помилки; нехай уже за

однімъ заходомъ колись про нихъ поговоримо, а тимъ часомъ раємо то-варіству купувати сі казочки и читати, въ ко́го е дівора, до казо́къ охоча. Тільки шко́да, що право́писъ на польщи́зну въ нихъ збива́ється. Якъ дали ми одному́ хлопчи́ку, що вивчи́сь чита́ти по Шевче́нковому *Коб-зареві*, то вінъ и звомпивъ, чи се по-на́шому, чи по я́кому іншому? Чо-лові́къ учений не зупини́тця, хочъ тро́хи й скриви́тця одъ тихъ *чы* (czy), *шы* (szy), *щы* (sczzy), а въ дите́й мо́ва ни́жна, бо то́ ще тільки ма́ти рід-ного слова́ їхъ учи́ла и не чува́ли вони́, якъ той лю́дь розмовля́є, що за-хопи́въ у свою́ річъ твердо́и польщи́зни. Нашъ полта́вський Украї́нець, або хочъ и бра́ть Шевче́нківъ зъ Ка́ніва, съ Ко́рсуня, не вимови́ть такъ *во-ли*, якъ Ляхъ вимовля́є сво́є woły, и не ска́же *ми*, якъ Моска́ль прити́сне то́бі сво́є моско́вське *мы*. На́ша вимо́ва займа́є се́редину міжъ *ы* (по-ли́цькій *у*) и дру́гимъ *и*; то на́ що жъ намъ сво́и кни́жки тими́ болга́р-ськими *еря* съ церко́внихъ кни́жокъ заси́вати? Ну, та се річъ не вели́ка; отто́ до́бре, що Прид́ри́пря́нець га́рно по-на́шому пи́ше, тільки де-не-де скри́вить, якъ отъ и въ пе́редній мо́ві: *люде́й, да́вно вже по́вми́ра́вшихъ*, або хочъ и въ ці́хъ сло́вахъ: *перели́цьвани́хъ и ско́мпоно́вани́хъ Прид́ри-пря́нцемъ*. Овва́! чи въ насъ же до-ла́ду та́кий твори́тель, якъ оце́й *Прид́ри́пря́нцемъ*? Остерега́ючи това́риша на́шого одъ та́кихъ по́милокъ, ми ё́го про́симо на́шого сло́ва въ гни́въ не прийма́ти, та й пра́ці сво́єї не занедбо́вувати, ажъ по́ки доведе́ її до са́місінького кінця́. То́ді мо́же, ще ми про не́ї я́ке сло́во ска́жемо.

П. Ку́лішъ.

Наські Граматки.

Чу чу́ли ви, доброді́йство, сю при́казку: зъ мо́лодо́го, ка́же, якъ зъ во́ску — *що́ хочъ, те и ви́ліпи́ши?* а про ста́ро́го бала́кають — *бодай*, ка́жуть, *ста́ро́го чортъ вчи́въ!* Се, ба́чьте, такъ бала́кають лю́де про лю́де́й; о́же те жъ са́мо мо́жна сказа́ть, мені́ зда́ється, и про вся́ку сло́весно́сть. По́ки ще въ сло́весно́сті нема́ нічо́го тве́рдого; по́ки въ її, мо́въ на ті ни́ви весно́ю, що́ зхочъ, те и ви́полешъ, що́ зхочъ, те и зоста́вишъ — ку́ліль отто́й и отті́ будякі... при́вички отті́ и ті зви́чаї, що́ *вхо́дять* вони́ пуда́ми, а *вихо́дять* зо́лотника́ми, ле́гко витре́бля́ть, ле́гко одъ їхъ одви́ка́ть, ле́гко забу́ва́ть; якъ же сло́весно́сть геть

вже підхопилась, або і колось викида, наливається, половіє — якъ то багáто трéба коло тóго ледáчого попововтúзатця! якъ багáто, тупцюючись коло ёго, витолочишь и такóго, що й кусáть би мóжна! а скільки спичóкъ íноді наженéшь собі и въ рúки, и въ нóги, а часáми и въ нiсь! Та й щó ще íноді бóва: ти ёго зовсiмъ, зъ корiннямъ витребляешь — »отъ«, дúмaешь, »и заводу ёго не бóде«; а головкi тимъ часомъ витрушуютця, насiння сiетця, и дивiсь — на дрúгий годъ знову на нiвi кукiль, знову будаки!..

Для тóго, коли ми не балакаемо тiльки, а й справдi кохаемо нашу словесность, коли не на язицi тiльки вона у насъ, а и въ сёрцю, въ душi, — ко́жний зъ насъ повиненъ докладáть рукъ, щóбъ допомогти чимъ ii молодii, — допомогти, скільки Богъ подавъ намъ сили й рóзуму. На те нiчого вважáть, що »який«, мовъ, »зъ мéне пiсьмáкъ, який зъ мéне мистецъ вивóдить по бiлому чóрне! лóде тiльки бóдуть смiятьця!«; або: »пiдождiмо«, мовъ, »щó скáжуть старiшi и пiсьмéннiшi!« Тутъ не пiсьмéнство и мистецтво наше потрéбнi — знайдутця и на те здáтнi, де трéба; а тутъ трéба голосiвъ: той те скáже, дрúгий дрúге, трéтiй трéте, — а одъ тóго вiрозумiетця дiло, повёрнетця передъ нáми зъ усiхъ бокiвъ. Коли кáжуть, що громада великий чоловiкъ, то и одъ тóго, що не одною головою вона живé, а багáтьмá. А що лóде бóдуть смiятьця, — рóзумнi лóде нiколи не смiютьця, якъ-щó ми кáжемо одъ своiей щiростi, а не одъ чóго дрúгого; а щó засмiетця íноді який абiякий — и, бáтю! нехáй смiетця собі на здоровья! зъ кóго жъ ёму и посмiятьця, якъ не зъ нáшого брáта, прóстого громадянина!

Для тóго, добродiйство громадяне, хóчемо оцé й ми подáть гóлосъ — объ нáшихъ граматкáхъ. Не багáто тутъ бóде и тóго дiва, нáшого рóзумування, а все такi подамо гóлосъ; бо старiшi и пiсьмéннiшi мовчáть, ви, добродiйство громадяне, хотъ и бóбонитé, та тамъ собі, десь, нiхтó не чýе — такъ подамо гóлосъ, мóже загавóрять. А поговорiть объ сёму дiлi трéба: бо то не жáрти, щóбъ одного рóку, та вiдано пять грамáтокъ ⁽¹⁾! а невсипúщий Кулiшъ либóнь готýе ще й шóсту, а зъ Москви либóнь випурхне скóро ще й сёма! Дiло, вихóдить, горiть, и дiло не приви́шне — пёвно, мiжъ щiримъ зернóмъ есть и кукiлeць... Слúхайте жъ, добродiйство, щó ми собі объ нáшихъ граматкáхъ мiркýемо.

(1) Ми лiчимо тутъ и Таблицi д. Шейковського. На превеликий пашъ жалъ, ми не знаемо, чи вони вийшли зъ якою книжечкою, чи безъ кнiжечки; однáче, для дiла все еди́нó.

Кожному з насъ відомо, що письмачить дітей, а для того и писать граматки, можна двома способами, чи то методами. Первий спосібъ — старосвіцький, вінъ починає одъ буквъ, потімъ іде до складівъ, а потімъ и до слівъ, — се бѣ то: дитина повинна попередъ запам'ятать якісь *а* и *б*, потімъ навчитьця складувать зъ їхъ якесь *ба*, а потімъ вже и *ба-ба*. Другий спосібъ — недавній, вигадавъ ёго д. Золотовъ. Сей спосібъ іде до своєї мети уже зовсімъ зъ другого боку: просто починає одъ *баба*, іде до *ба*, а потімъ уже и до *а* и *б*. Новий спосібъ тимъ згідніший одъ старосвіцького, що дитина, письмачучись по ёму, не дознає тії нудоти, що ми колись дознавали надъ оттимъ *бря, вря, тма, мна*, виучується скоріше читать и, мізкуючи разъ-въ-разъ у себѣ въ голови-няті, привикъ думать; а гірший вінъ одъ старосвіцького тимъ, що однімає у вчителя більше часу, и що вчитель повиненъ тутъ бути не тільки чоловікомъ терплячимъ, розсудливимъ и охочимъ проказувать дитині, а й геть то письмакомъ. Бо якимъ побитомъ вчитель неписьмакъ — ну, хоть, приміромъ, дякъ який, що дальше *фари* або *инхвими* не заходивъ, якъ-то ще вінъ и бувъ тамъ; або такъ собі добрий чоловікъ, що школярі, мовлявъ, школярами, а то такі й баштану не треба забувать, чи тамъ пасіки — якъ, кажуть, такий вчитель дійде до премудрости *голоснихъ* и *приголоснихъ*? або розчовпѣ и викона таку науку нового способу (Азбука по методу Золотова для южно-русскаго края): «Но здѣсь», каже Азбука, «опять надо предварительно познакомить ученика въ изустномъ разговорѣ съ тѣми звуками, которые изображаются гласными буквами. Для этого лучше всего было бы довести его самого до сознанія отдѣльнаго существованія этихъ звуковъ посредствомъ различныхъ вопросовъ или вообще разговора, вынуждающаго употребить въ отвѣтъ какое-нибудь междометіе; но если это окажется затруднительнымъ, то учитель долженъ самъ употребить такія междометія, какъ *а! о! э! у!* и обратить на нихъ вниманіе ученика.» Та се така наука, що глядѣть лишень, чи всякий вчитель погула, що и въ парафіяльнихъ школахъ! Одтого, намъ здається, що хоть Золотівський спосібъ и лучче старосвіцького, и хоть ми повинні побиватьця, щобъ вінъ ширився у насъ и приймався, не вважаючи, що зъ нимъ для вчителя хлопотно (бо не учень для вчителя, а вчитель для учня); одначе, поки, що, *поки*, мовлявъ, *судь та право*, — письмачення по новому способові буде у насъ більше *pia desideria*, и безъ *граматокъ, написанихъ по старосвіцькому способові, намъ обійтись не можна*. Тільки тоді, якъ въ нашихъ недільнихъ школахъ, якъ отъ и въ перві Полтавські (на неї ми покладаємо ве-

ліку надію), перевёрнетця не одна и не дві тисячі хлопятъ; якъ обѣ писмаченню не одъ *азівъ* и *бўки* («бері», мовлявъ, «граматку въ рўки»), а одъ *ба-ба*, *ва-ва*, *во-ля*, не тільки розійдетця скрізь поголоска изъ городівъ и такихъ сілъ, якъ отъ розкаже д. Стронінъ про Ряшки (часописъ *День*), а и бўдуть тамъ писмєнні по новому способові, — тоді тільки можна бўде сказати видавцямъ насєкихъ граматокъ, що «годи вже», мовъ, «добродїйство, того дїва одъ *азівъ*»; а до того — пишїть, добродїйство, усякі, пишїть! гадїть тільки... Одначе, не трєба забувати порядку.

Кожна граматка, чи бўде вона написана новимъ, чи старосвїцькимъ способомъ, повинна вести до своєї метї якъ найлєгше.

Пєрва и найвальнїша тутъ полєгкїсть, спїльна обомъ способамъ, въ тїмъ, щобъ починати одъ слївъ, найлєгшихъ въ писмаченню, и потїмъ, помаленьку и не перескакуючи, ити до важчихъ и важчихъ, поки и до самихъ важкихъ. Тутъ слова куцєнькі и слова, що дїти знають правє одъ колїски, або що ласять бїльше дїтєську увагу, чудні для їхъ и д. и д. вважаютьця за лєгші, а слова довгі, мєння речей невидїмихъ (духъ, надїя, скорбѣта), примєння (клятий, ґрундєваний, копательний), замїсцьмєння (менє, єго, самїсїнь-ий), глаголи (сумю, пїднєвїжую, жахаюсь), приглаголя (навпакї, позаторїкъ, стовбула), замїсць-глаголя (овва! ой!), мїжєлївця (абѣ, чи, оже) и передєлївця (икъ, бїля, коло) — за важчі; слова зъ бўквами голосїими и приголосїими — за лєгші, а зъ пївголосїими — за важчі; слова зъ складами прѣстїими (ба, ва) — за лєгші, а зъ вївернєними (аб, ав) — за важчі, зъ серєдїнїими (ваб, бав) ще важчі, а зъ пїростомъ (ова, вба) — и ще важчі и д.

Подївємось же, якъ добродїйство видавцї насєкихъ граматокъ виконують сей пєршїй приказъ писмачєння, и сперво наперву заглянемо въ граматкї Золотївськї (¹).

И Полтавєська и Деркачївєська граматкї, и Тяблїці д. Шейковєського, починаютъ однаково — зъ двєскладовихъ слївъ зъ прѣстїими складами (а граматкї ще и зъ вїтинкою на пєршому складї); далєше жъ, въ граматкахъ ужє одинъ порядокъ, а въ Тяблїцяхъ другїй. Граматкї одъ

(¹) Ихъ двї у насъ: вїменїная попереду *Азбука по методу Золотова для южно-русскаго края*, власнѣсть 1-ї Недїльнїї школи въ Полтаві, Полтава, 1861 р., цїна 5 к. ср. (я и бўду звать *Полтавєською* граматкою), и *Українська Граматка* Плька Деркача, Москва, 1861 р., цїна 5 к. ср. За та-ківєську граматку ми вважаємо и вїречєні попереду, видаї д. Шейковєськимъ (въ Київі), Тяблїці.

двускладовихъ зъ простими складами идуть до трёхскладовихъ, чоти-рёхскладовихъ и д. зъ простими жъ складами; одъ сихъ до слівъ зъ складами виверненими и серединними и д. — а Тябліці одъ двускладовихъ зъ простими складами до виверненихъ и серединнихъ; одъ сихъ до слівъ трёхскладовихъ зъ простими и не зъ простими складами и д. Коротко мовлячі, граматки уважають за важче въ словахъ непрості складі и півголосні, а Тябліці — лічбу складівъ.

Одчого се Тябліці дають тутъ перевагу лічбі складівъ, при установі у себе порядку, — не знаємо, бо викладу способу при їхъ нема. Хіба чи не зъ приміру тябліць Золотова? чомъ же не пішли за приміромъ ёго граматки? у всякому разі, одначе, намъ здається, що д. Шейковський помиляється. Дитина у Золотівські граматці почина одъ простихъ складівъ *ба, ва, га*; а коли вона одъ їхъ почина и добре їхъ зна, то легше їй зробіть зъ їхъ *ба-ва-га, ва-ба-га* и д., ніжъ *аб, ав, аг, або бва, вба*. Такé розумування ствержається и спиткомъ надъ письмаченнямъ, чужимъ и нашимъ власнимъ: нехай дитина учить навіть по старосвіцькі граматці, де есть *складі*, а въ складахъ *брѣ, врѣ, грѣ*, якъ и *ба, ва, га*, а все такі легше її прослєбезувать яке-небудь *ба-бѣ-ся, бе-рѣ-за*, або и *ру-ка-ви-ця, не-ре-ко-ти-по-ле*, ніжъ *ін-ше, сѣм-но, мрі-ти*. На перевагу лічби складівъ, намъ здається, не можна згодиться навіть и въ такому разі, коли д. Шейковський уважає свої Тябліці не за *граматку для письмачення*, а тільки за прибораний ярмісь для мяшкуріння въ читанню; бо чомъ и тутъ не йти за порядкомъ, що вінъ луччий и на добромъ розумуванню покладається? Д. Золотовъ повиненъ бути для насъ приміромъ діти, поки ми розуміємо ёго правду; а ні — ми й свій розумъ маємо. Додамо ще, що для приміра двускладовихъ зъ *виверненими* складами у д. Шейковського (се есть и у д. Золотова, въ ёго упражненіяхъ), міжъ іншими, приточені и такі слова: *а-бо, а-би, и-ва, о-ко* и д. Сёго вже ми зовсімъ не розуміємо. Що жъ тутъ *виверталося*?

Зъ півголосними видавці граматокъ и видавець Тябліць такъ поводять — що до порядку: Полтавська заразъ берється за їхъ після виверненихъ и серединнихъ складівъ, Деркачівська и Тябліці — зкончивши зъ складами зовсімъ ⁽¹⁾; а що до примірівъ: для *ѣ* въ середині слівъ (*зѣ-*

⁽¹⁾ Ми кажемо *зкончивши* и про Деркачівську граматку, хоть, правду сказати, вона сёго діла и не зкончила зовсімъ, бо про складі зъ *на́ростомъ* въ її нічого нема. Хіба д. Деркачъ дума, що, побалакавши объ *серединнихъ* складахъ, нічого турбується объ складахъ зъ *на́ростомъ* — се бѣ то, що дитині однаково важко читати и *страва, складѣ*, якъ и *ва́нна, ря́дно*?

хавъ зъ господи, *п'яний*), у д. Деркача примірівъ нема ніякихъ, для *ѣ* и *ѥ* тежъ въ середині и для *й* на скінці въ Тябліцяхъ нема примірівъ особно ⁽¹⁾. — Объ недостачі примірівъ, здається, нічого и балакати, бо річъ видіма, що її неповідно бути; що жъ до порядку, то, якъ на насъ, шановна Полтавська граматка даромъ пішла тутъ у слідъ Азбуки Золотова. Намъ здається, що потурбувавшись надъ складами виверненими и серединними, треба заразъ же прийматься за складі зъ наростомъ, а потімъ уже ити и до півголоснихъ *ѣ*, *ѥ*, *й*. Такий порядокъ буде великою полёгкістю — вчителеві, щобъ ростолкувати, а дитині, щобъ зрозуміть — що то воно за нарість, и якъ ёго вичитувати треба (куп-лю, з-куп-лю; топ-лю, з-топ-лю и д.), а тимъ часомъ для переходу до півголоснихъ (до *ѣ*) не зробить одъ сёго ні тріхи важче.

Зъ словами, трудними по ознаку, и граматкі и Тябліці обертаються досить уважно: одначе, кукілець есть и тутъ. Такъ въ Полтавскій граматці, въ першому навіть стисі, стоять слова *діло*, *дещо* (я вже не кажу про *ліхо*, *сүхо* и д.), въ Деркачівські — *щіро*, *ціле* (четвёртий стихъ), въ Тябліцяхъ (І-ша Тяб.) *бути*, *абó*, *абі*, *аіа*, *алé* и д. Правда, що одно діло — говорить, зъ боку дівлячись, а друге — робить, одначе, правда и те, що пооп'явшись добренько, свого можна такі доп'ястись — и всюди, а въ сёму ділі и поготівъ. Шановний видавець Полтавської граматки наказує вчителеві, щобъ, не розкриваючи ще граматки, кожне слово ростолкувавъ дитині, що буде читати, и не кидавъ сёго діла доти, поки не довідається, що розчовп'ло; те жъ саме, хоть трішки и не такъ, наказує и шановний д. Деркачъ. Добре естé, добродійство, робіте, що даєть таку науку: дітська голова буде тимъ у себе шарудіть, думати, розуміть; буде слезезувати слова, знаючи добре, що вони есть. А якъ же трапитця такий вчитель, що хоть и з'умівъ би вамъ, мені, ростолкувати добре — ну, приміромъ, хоть *дещо* — та не з'уміє сёго зробити дитині? Та хоть би и кожний з'умівъ се зробити, и дитина сяк-такъ зрозуміє слово — чомъ не брати лёгшого замість важчого? чомъ не робити такъ, щобъ сказавъ тільки *жаба*, *мати*, *хата* и д. и д. — за-

Звертаємо ще увагу д. Деркача, що въ слові *осіка*, приточеному у ёго для приміру серединного складу, такого складу нема. Такихъ недоглядівъ въ граматкахъ не повинно бути.

⁽¹⁾ Есть приміри въ другіхъ Тябліцяхъ; але, якъ на насъ, то лóчче бѣ їхъ тамъ не було, бо вони тільки перебаранчатимуть вчителеві въ іншому ділі: треба бѣде, ради їхъ, придержувати школярá и заводити річъ про півголосні, коли пдѣ діло, на прикладъ, о двускладовихъ зъ серединними складами.

разъ въ головиняті у дитини: «а, се», мовъ, «жаба, мати, хата! бачъ, які вони!», и придивляється, сміється, потімъ усімъ розказує. Такимъ способомъ пісьмачення буде пті якъ по маслові; бо не буде дитини нудити, буде хотітьця їй дальше и дальше, чи не знайде ще *Кісі, Прісі, мамісі*.... Я знаю одну дитину, що матінка, бавлячись, учила їїноді азбуки (зъ азбуки діло почалося), и якось показала слово *батько* — а батькомъ звала дитина одного шановного добродія, що дуже любило, лікаря. Що жъ би ви думали? одірвати потімъ не можна було одъ граматки! Оце було надають куколь, играшокъ всякихъ, щобъ забуло ту граматку (малі ще дуже було и хвореньке, боялись рано допускать до пісьменства), то гляді покине й куклі, й играшкі, и вже де-небудь въ затинку надъ книжкою.... И які жъ то, Боже, було оце радіші, якъ щонебудь розбері и буде воно знакове — *мати, голубъ, діти!* Такъ воно, праве само собою, и пісьменства дійшло. — Ви скажете, добродійство, що се приміръ для вчителя, а не для видавцівъ граматокъ, що йому одному можна довідаться, якими словами учень його білше буде заохочуватися, и, дивлячись по тому, складувать для його слова зъ складної азбуки; видавцеві жъ граматокъ на всіхъ, якъ то кажуть, угодити не можна. Такъ, правда ваша; одначе и видавець граматокъ повиненъ намотати собі на усь, що коли, мовъ, воно такъ, и коли я буду прибіратъ, хоть на першихъ порахъ, слова, що огульне дітямъ подобаються, білше їмъ свідомі — скоріше дійдуть меті, ніжъ ставлючи слова, що, може, вони и хорощі слова, золоті, та й тверді жъ, якъ золото.

Одначе, забалакавши объ сему ділі, объ труднихъ по ознаку словахъ, ми білше огъ-що мали на мислі. У насъ на Україні, якъ ви самі добре знаєте, не всюди однаково говорять: Полтавщина зъ Чигиринщиною, Задесенщина, Київщина, Волинь, Поділь, наші браття Галицькі Русини, колись то Запорозці — Черноморці и д. — все то одміна. Не велика воно, правда, и одміна, а якъ глибше копнуть, то и зовсімъ воно мала одміна; а все такі дещица есть: есть речі, що въ однімъ місці такі для їх мєннє, и въ другімъ инакое; або есть мєннє и однакове, та не однаково всюди вимовляється и д. Оттакіхъ одмінъ, понашому, въ граматкахъ не повинно бути нічого: треба, щобъ въ їх були тільки такі слова, що вони по всіхъ нашихъ палестинахъ уживаються однаково; а то вийде такі діло, що и вчитель и учень стануть передъ якимъ словомъ и будуть дивитьця на його, якъ *теля на нові двєрі* — зъ граматки не буде усяди тиї користи, яка зъ неї повинна бути. Опісля ми сю річъ зачєнимо ще разъ, хоть трощки и зъ другого боку, а тутъ тільки покаже-

мо, якіх би, понашому, слівъ въ граматкахъ и Тяблицяхъ неповинно бѣти. Въ Полтавські граматці ми примітили такихъ слівъ п'ятеро: *аж-но* (ажъ), *мозгъ* (мізокъ, мозокъ; *мозгъ* одъ народу ми нігдѣ и не чували), *гроши* (гроші), *мукá* (рідко, *борошно*) и *лása* (гáся: *лежѣть гáся простилáся* и д.); въ Деркачівські — сѣмеро: *габа* (кажуть, що въ народі дѣ-где есть, а ми нігдѣ не чули), *жáля*, *баляси* (рідко), *фóлыа* (сухозлóтиця), *образóчекъ* (образóчокъ), *кúряво* (кúриво?) и *почекáй* (пострѣвай, підожди); въ Тяблицяхъ бiльше двадцáтка: *гирá* (гiрa? и чи «гиря мокотиря», чи гиря ваги?), *зори* (зóри, чи отъ зорѣть?), *мiра* (мiра?), *але* (одна́че, о́же), *óчи*, *гроши*, *двери*, *плéчи* (óчи, грóші, двóри, плéчи), *вáнно* (вáнна), *Гóнта* (гонтъ, чи Гóнта), *дёрти*, *подёрти* (дрáти, подрáти), *зáвше* (зáвжди, зaвсeгдá), *над-то* (дúже вже и д.), *раска* (ряска?), *тюрмá* (турмá), *чóботъ* (чóбiтъ), *зрѣти* (зúздрѣти, чи здрѣти? чи, мóже, — дохóдить, поспѣвáтъ?), *зáпусти*, *обóра*, *агрѣсть* (въ лiвобóчнi Укрáинi зовсѣмъ и не зрозумѣють: тамъ *пуцѣння*, *кошáра* чи *зáгорода*, *áгрусъ*), *стиль* (стiль) и *кáчуръ* (селезень).

Теперъ погляньмо на граматки, написані старосвѣцькимъ способомъ (¹), — якъ вони виконують той первий приказъ?

На превеликий нашъ жалъ, повинні ми визнати, що добродѣйство видавцi, опрiчъ д. Шейковського, не роблять тутъ нічого, абó прáве нічого, для полéгкiстi дiтeй. Объ первi Кулiшiвські граматкi згадувать тутъ нічого: якъ видавáлась вона, тодi ще до нiсьмáчення такъ не докóпувались, якъ стáли докóпуватьця пóтiмъ, и видавцевi трúдно булó, бiльшъ—мeншъ, не шiти въ давню тропú; а дрúгi ёго граматкi и граматкáмъ Кобзарiвськi и Гацукiвськi — се бъ ужé и не годiлось. Все, щó вони зробили супротивъ граматокъ стародавнiхъ (нехай добродѣйство не забувáе, зъ якого бóку я тутъ дивлюсь на дiло), те, щó ви́кнули оттi пуднi *бры*, *вря*, *гря*; а дáльше — одъ бúковъ прóсто нереступáють до вiршiвъ.... Дóбре, якъ дiти одъ сáмого азъ та бúки прихóчуютця смакувáть въ хорóшому, щó видавцi побивáютця объ iхъ головi и сёрцю; одна́че граматка, добродѣйство, напередъ усёго повинна бѣти граматкою: повинна попередъ дати способъ, якъ найлéгше вiучитьця нiсьмѣнству, а пóтiмъ

(¹) Iхъ п'ять: д. Кулiшá двi (перша 1857 р. цiна 50 к. сер. а дрúга 1861 р. Спб. цiна 5 к. сер.); К. Шейковського (*Домáшня Наўка, Почáтки*, Кiвiв 1860 р., цiна зъ дрúгою кни́жкою, *Вiшнi Почáтки*, якъ оглашáе д. Деркачъ, 30 к.), незабúтого Кобзаря нашого (*Букварь южно-русскiй*, Спб, 1861 р. цiна 3 к. сер.) и Микóли Гацукá (*Українська Абѣтка*, Москва, 1861 р., цiна 15 к. сер.)

ужé и обѣ чимъ иншимъ побиватьця. Д. Гацукъ въ свої *Присвѣтці* каже: «Маючи кресъ, щобъ дати латвійшу и заласнійшу змогу свѣчитись малому у налѣжнихъ ёго оснóвахъ, я спочáтку прибравъ невеличкі та аже жъ суто-простолюдні вірші... а усі *ба, бра, бря*... якъ нікѣмні и важко-утомліві, я вітрутну, сподіваючись, що такъ бóде гараздъ, и мáтиметця зъ того налѣжний скúтокъ вúчнямъ». Мáтиметця, добродію, úчнямъ налѣжний скúтокъ, якъ почина́тимуть вони *читáть* одъ суто-наро́днихъ віршівъ; тільки жъ попереду трéба їмъ *вívчитьця* читáть... Ну щó, якъ-би по вáші грамáтці (чогó, вибачáйте, ми ні одні дитині не бажáли бѣ) та ставъ би вч́ити письмѣнству який дякъ, вч́итель парафія́льної шко́ли и д. — подúмáйте тільки, якъ би се воно роб́илось! «Эмъ а-ма», прокáзуе вч́итель, и дит́ина и собі *эмзамáка*: «Эль е-ле... эсь е-се... энъ зъ мяко́ю зупинко́ю—нь...» — пролізли пѣрву стáжку. Пролізли — почина́ють зно́ву: «Эмъ а-ма»... пот́імъ втрéте, вдесáте, вдвадцáте. «А ну,» ка́же вч́итель, «тепѣрь ти самъ!» — не втну, óтче!.. сп́иткн́вся на пѣрвому жъ склáді! бо дит́ині ст́ільки рáзомъ нака́зáли и *зупинóкъ* якіхсь, и *лѣсівъ*, и *сѣсівъ*, и безъ уся́кого то порáдку, що воно якъ у лісі, ні за віщо головиня́ті ухоп́итьця, щобъ згáдувати, де воно бувáло.... «Э», ка́же вч́итель, «який же зъ тебе д́урень! ну, сл́ухай же!» и, проказáвши ще разівъ зъ пять, — «ну?» ка́же. «Эмъ а-ма», ков́изить шко́лярь — осточóртило вже ё́му се — «эль е-се-малесь...» крутькі, млинкі, штурханці, абó и пр́осто б́дну дит́ину — черезъ ст́лѣць, та й одп́рчáть.... А якъ же, л́изучи дáльше («зл́изъ на стóвпчикъ»), та наба́дурáли який склáдъ, що вже бувъ, и дит́ина ё́го не прочитáла?... А дит́ина ё́го не прочитá, бо заб́уде; не прочитá, якъ наба́дурá и въ тр́етій и въ десáтий разъ. Бо се все од́но (абó ще и не од́но, а въ десáть въ двáдцáть разъ труд́ніше, бо ви вже *великі*, ви вже письмáкъ, а дит́ина — *маленька*, нѣзмислень), якъ би ви, не знáючи китáйської мóви ні одного словѣчка, забажáли ї́ вч́итьця, не затвѣржуючи слівъ, а тільки л́изучи, зъ зб́ірослóвомъ, по які китáйські кни́зці дáльше и дáльше.... Чи, мóже, ви д́умаєте, що воно б́уде зъ тимъ *маленькимъ хлопчи́комъ* якъ-небóдъ инáково? Якъ же воно б́уде? мóже, д́умаєте, що дякъ, вч́итель парафія́льної шко́ли, стáнуть на пѣрві стáзці и почnúть мáшкурить дит́ину, якъ отъ мáшкурять ї́ по Золотівському спóсобові? Э́гé!... Та хотъ би и такъ — ко́му жъ тутъ б́уде д́яка? вамъ?... и нáшу жъ тоді зклáдували ви сво́ю грамáтку не по Золотівському спóсобові?...

Ми не шуткúючи ка́жемо, що, пона́шому, ко́лі почина́ть въ грамáткáхъ зъ віршівъ, то л́учче вже не витрúчувать отти́хъ, якъ ви ка́жете,

нікчёмнихъ и важко-утомливихъ *ба, бра, бре*; бо хотъ и попонудитця надъ ними зпершу дитина дуже, та все такі скоріше дійде свого. Бакаючи, вакаючи и гакаючи разъ-въ-разъ, воно такі розчовпé, або хотъ не розчовпé, то самъ язикъ наламаєтця, що треба казати *ба, ва*, де *б-а, в-а*, а не *бі, ві*, або *бу, ву*; якъ же почати зъ такої суспиці, що після *ма—ле*, після *ле—се*, тамъ *енз* зъ *мякою зупинкою*, то нескоро, дуже нескоро дійде воно сего. Ми знаємо одну землячку, дівку, що бажає вивчитця письменству, якъ тільки здола бажати дівоче серце, що кохає, та письменство на перешкодї.... И що жъ би ви думали? Отъ уже три місяці, пішовъ четвертий, якъ побиваєтця бідолашна зъ тимъ письменствомъ, кожний день одъ ранку праве до вечора, не даючи собі пільги, — а и трéхъ слівъ не прослебезує, щобъ не зробити помилки: *наша* скаже *наші, наше* — *наша*... не зна певно, який складъ якъ вимовлять. А одчого? одтого, що після азбуки заразъ почали зъ віршівъ.

Що ми сказали тутечки д. Гацукові, те жъ саме, на превеликий нашъ жалъ, повинні ми сказати и объ Кулішівські и Кобзарівські грама́ткахъ. Чули, певно, всі три, и д. Гацукъ, и шановний д. Кулішъ, и незабутний Кобзаръ, що въ їхъ способові єсть якась ва́да, и для того перші вірші поділили на складї, — такъ чи багато жъ се?

Намъ здаєтця, що грама́тка старосвіцького способу новинна починати не одъ складівъ и не одъ віршівъ, а, якъ у д. Шейковського, одъ слівъ ⁽¹⁾ поділенихъ на складї, зъ порядкомъ въ словахъ легкихъ и труднихъ; тільки тутъ повиненъ ще бути, чого вже нема у д. Шейковського, порядокъ по складамъ на голосні, се бъ то: щобъ въ кожному стисі кожне слово ма́ло одну яку-небудь голосну́ (та ще бъ добре, якъ би скла́домъ зъ такою голосною почина́лось слово, або хотъ була на її витінка). На при́кладъ:

Стихъ 1-й.

Ба-ба, ба-ня, ва-ва, ва-да, Га-ля, га-ся, га-ва и д. и д.

Звісно, траплятця складї, що трудно до їхъ, або и зовсімъ неможна прибра́ть примірівъ, якихъ треба, — нічого, се не виліка ва́да! такі складї можна й минати: учень наломитця до їхъ въ дру́гихъ складахъ (яко одмінні, вони білше кидаютьця въ око и легше будуть затвержувать-

(1) Тільки, звісно, не приточуючи для приміра слівъ, що не всіоди у насъ уживаютьця и д., якъ и попереду ми сказали. Въ Домашні На́вці у д. Шейковського єсть багато такихъ слівъ: гедза, джу́ра, джу́ма, дзюра, саджа, фаля, ульга, ендза, и д. и д. — дуже багато!

ця); а не затвердіть, и то не велика вада: все таки легше, и учневи п вчителєві, войдуватьця потімъ, въ віршахъ чи въ чімъ тамъ, зъ кількома десятками мало-свідомихъ слівъ, ніжъ зъ багатьма согнями. Звісно тежъ, що порядкові по словамъ *на склади* б́уде часто становитьця на перешкодї порядокъ по словамъ *лєкимъ и труднимъ*; такъ се вже кожний видавець, зглибнўвши діло, зауважить, де й чому дати перевагу, або якъ привести все до згоди. Не треба тільки забувати, *що и для ко́го пишешъ*, а — *свадьба знайде сорочку*.

Опрічь полєгкості, що ми тутъ об́ь її говорили, єсть ище и инші: 1) (тежъ спільна об́омъ способамъ, Золотівському и старосвіцькому) — приточувати для читання по верхахъ, що найлегше для дїтського розуму, а якъ-що можна, то й найтривнїше для єго; 2) (въ граматкахъ Золотівськихъ — бо въ старосвіцькихъ се була б́ь дарма пра́ця) — викладувати способъ, чи то давати вчителєві науку, якъ найлучче; 3) (въ граматкахъ старосвіцькихъ) — прикладувати до азбуки кўнштики, щобъ дїти затвєржували її за иґрашки, — и инші.

Що до першої полєгкості, то ми багато об́ь її не б́удемо балакати; скажемо тільки, що понашому найлучче для читання (бо и найлегше) можна знайти у дд. Гаццука (¹) и Шейковського (у першого: віршики, що дїти співають граючись, колядки, думки, брехеньки різні, приказки, прислів'я и д.; а у другого: приказки, прислів'я, загадки, байки и д.); а найтруднїше — въ граматкахъ Кулішівськихъ и въ Кобзарівські (цесамі, вірші, думки, молитви и д.; єсть и приказокъ потрошку). Граматка, добродїйство, попередъ усього повинна б́ути граматкою — знову скаж́у.

Тежъ коротко скажемо и об́ь другї полєгкості, наўці вчителєві. Понашому, викладувати сю науку такъ добре и такъ розумно, якъ виложена вона въ Полтавські граматці, — лучче, здаєтьця, и бажать не можна. Самъ д. Золотовъ повиненъ тутъ геть. Видно добродїй, що писавъ її, добре зглибивъ дїтську нату́ру и багато думавъ, якъ зъ нею обертатьця треба. Об́ь Деркачівські жъ граматці, сєго вже не можна сказати. Зъ якої, приміромъ, ради наука въ її розбита на частини и поставлена різно въ стихахъ, а не передъ стихами вся вкўпі? Самъ же видавець каже, що все те, що написано до вчитєля, сей повиненъ прочитати *загоді* — чомъ же *загоді* и не написати її всю? Се тільки дає вчителєві способъ думати, що «пробігну», мовъ, «скрізь до вчитєля,

(¹) Звісно, що *Запорожця* єго до *найлуччого* ми нїякимъ способомъ не лічимо.

щобъ сякъ-такъ довідатця, въ чімъ діло; а потімъ уже, передъ кожнимъ стихомъ, будѣ вичитувать, що мені робить»; тоді якъ вчитель думать такого не повиненъ ні за що, а повиненъ думать, що їмъ попередъ треба добре знать діло, та тоді вже и підступатьця до ёго. Абѣ зъ якої причини наказыє граматка такъ учить: спершу вчитель проказыє слова, а учень промовля за нимъ и д.; потімъ, «побачивши, що школяръ добре запам'ятувавъ кожне слово, розказыє їмъ, що кожне слово визначає». Намъ здається, що коли для примірівъ прибрані такі слова, що ще й розказувать про їхъ треба, то се вже такъ треба робить, якъ наказыє Полтавська граматка—не приступаючи ще до читання.

Що жъ до кунштиківъ, то вважаємо за свою повинність повести обѣ їхъ річъ трішки просторіше.

Кунштики до азбуки підбіраютьця, якъ всякому це відомо, для того, щобъ дитині легше її навчатъся, се бѣ то: кунштики будуть до себе приваблювать, и дитина, розгледжуючи їхъ, забажа довідатця и що коло їхъ. Побачивши, приміромъ, півня: «бачъ», каже, «и півень! такі зовсімъ справжній півень! и серіжки, и косиці, и ніжку прикріпивъ... а се жъ що коло ёго, неначе хвртка, абѣ одвірки?» — «Се», каже вчитель, чи батько тамъ абѣ мати, «не, така бѣква... Бачъ», каже, «півень, пѣ-івень, пѣ, — оцѣ и есть не». — «А оцѣ зъ головою», пита знову дитина, «неначе прѣрвані нїздрі?» — «Се *эръ, ръ, рrr-рушнійця...*». Звісно, що дитина забѣде и *не* и *эръ* на сей разъ; забѣде вѣно їхъ и вдрѣге и втрѣте, а мѣже и вдесяте и вдедцѣте; одначѣ прїйде такі порѣ, якъ що кунштики не надоїдѣть, що вѣно такі почне и замѣчатъ, що то, мовъ, де неначе хвртѣчка — *не*, зъ вѣрваними нїздрями — *р*, то с ротъ роззявило... тїльки оттѣ хто ёго зна — *слобождѣнъ* якийсь, чи щѣ. Для того, кунштики повинні, разъ, такі бутъ, щобъ не надоїдали дитині, а вдрѣге, щобъ вѣні якъ найскоріше нагадували дитині бѣкви; а для того: 1) треба малюватъ їхъ, коли не мистѣцько, то такъ хлѣстко, щобъ дитина зразу вбачала, що то, мовъ, півень, а не индикъ; 2) треба вибѣратъ для їхъ такі рѣчі, щобъ вѣні усякі дитині були свѣдомі и, яко мѣга, для неї цїкаві; 3) обхѣдитъ такі рѣчі, що дитина мѣже зватъ їхъ и иншимъ мѣннямъ, нїжъ підписано; 4) щобъ річъ въ кунштикові була сама по собі, а не частїною другої рѣчі; 5) коли підбірається не одна річъ, а кїльки, треба щобъ одна була зъ самого перѣду и велика, инші — малѣнькі и ззаду, въ *далені* кунштика и д.

Д. Гацуукъ (тїльки у ёго одного и есть кунштики) не викѣнує, якъ слѣдъ, ні одинѣй зъ сихъ потребизнѣ... Абѣ того мѣло сказѣть, що не

виконує якъ слідъ: якъ переглédили ми кúштики и згадали, що оцé бѣ то для полéгкості дітямъ,—намъ жаль, дúже жаль зробилось на д. Гац-цука! Такъ жаль, що у насъ вихопилось ушинливе, и мóже несправедне, слóво, що мовъ, «колі не піпъ...» Гірко, мóже, шанóвному видавцеві почúти такú собі дяку, за свою щіру пра́цю — а пра́ця, відно, щіра бу́ла, та й не малá; одна́че такъ воно́ бу́ло, и ми повинні сказа́ть всю пра́вду....

Міжъ рéчами для своїхъ кúнштиківъ вінъ прибрáвъ и такі, що не тільки школярі, а й дé-хтó зъ тихъ, що їхъ учíть бúдуть, не чúли ніко́ли й не бáчили (ю́рта, до́вбишъ и д.); естъ такі, що хотъ и чúли, та не бáчили (татарва́, за́порóжець); для м намалéваний каца́пъ чи пи́липóнъ, якъ ёго діти бúдуть звать, и підписано *моска́ль*; для *у* — кажа́нъ и підписано *у́пирь*, для *о* голова́ зъ вели́кимъ усомъ и оселéдцемъ и підписано *оселéдець*; для *а* я́нголь и підписано *а́нголъ*; за́порóжець зъ ра́тищемъ въ руці и коня́ держи́ть за по́відь — *за́порóжець*, а на коні и безъ ра́тища — *ізде́ць*; стои́ть гарма́та, до васъ хвостóмъ (тре́ба такъ дúмать, що воно́ гарма́та), и зъ панівки о́гонь, а зъ бо́ку гарма́шъ би то, фіти́ль коло панівки — підписано *гарма́шъ*; якийсь доброді́й въ коза́чі одéжі, поверну́вшись до васъ спи́ною, зъ відра́ коня́ наповáе коло коло́дязя — *коза́къ* и д. и д. А якъ помалéвані кúнштики! Надъ й́ншими, подúмавши, та ще якъ и пер́ва бúква тутъ стои́ть, ви мóже бѣ и догада́лись, що при́міромъ, воно́ *бунчу́къ*, *булава́* (гатьма́ньська), *лихтар-ня*, *чаба́нъ*; а вже що цу́пиня́ (підписано *щенья́*), *я́тка*, *до́вбишъ*, *но́чви*, *слобожда́нъ*, то, кажú не шутку́ючи, ви бѣ їхъ ніко́ли не пізна́ли, якъ би́ не підписано: цу́пиня́ разъ пока́жетця вамъ порося́мъ, и вдрúге медведчя́ воно́, чи-що; *я́тка* — зовсі́мъ бжоля́никъ, *но́чви* — ненáче домови́нка малéнька, *до́вбишъ* — відно, якийсь Донъ ка́шу міша́ въ казана́хъ ло́жкою; а вже що *слобожда́нъ*, то святи́ ёго зна́ють, и що воно́ таке! такъ відно́ собі чолова́га, а мóже и панъ... А якъ до лиця́ *украї́нські* гра́матці отта́ лю́лька денщи́цька, чи ефре́йторська! ка-ну́ра для отто́го медведчяти: дощана́ кри́ша, сама́ дощана́, крúгла́ дір-ка—зовсі́мъ ти вѣ Москві́ або́ вѣ Петербúрсі за́глянувъ вѣ який дві́рь! або́ отта́ *бровéнчата* ха́та (зъ вікно́мъ у хі́жі), що отъ вони́ для обле-зі́ру надъ Ковенськимъ тра́хтомъ... Ні, добродію!

Поговоривши объ нашихъ гра́матка́хъ, я́ко объ *гра́матка́хъ*, тепе́рь би годі́лось ще поміркува́ть объ їхъ, я́ко объ *на́сєкихъ* гра́матка́хъ — встáті отъ и зачепи́лись за *украї́нцину*—поміркува́ть, що́, мовля́въ,—я́къ пона́шому: чи щі́ре воно́ тамъ все на́сєке, чи тільки на́сєкимъ пома́за-

лось? такъ се, добродійство, такé діло, що якъ зачéпишъ ёго, то и до за́втрёго, якъ то ка́жуть, не розчéписся; та, якъ правду ка́зати, мо́же у насъ и хісту не ста́не ви́конати ёго, якъ слі́д велі́ть. Для того, ми зроби́мо тільки ува́гу, що:

1) Въ Українські́ грамáтці все по́винно бу́ти пона́шому, одъ палáтурськи, одъ заго́лову, до *кінéць*, (звичáйно опрі́чь того, що конéшне по́требно: мо́литовъ и примі́рівъ для сла́вянської и моско́вської а́збуки, коли такі въ грамáткахъ е́сть). Бо чомъ іна́ково? хто бу́де пісьма́чить, ті, пев́но, розумі́ють украї́нську мо́ву, а хто бу́де пісьма́читися, ті найбільшъ, і́ншої и не розумі́ють. Та й те ще трéба сказа́ть, що примі́ромъ, виставъ моско́вський заго́ловъ, абó на́веть на моско́вський кшталть ско́ваний: »А ну, кў́ме«, по́просить ба́тько, ма́ти, пішо́вши въ ряді купува́ть грама́тки, »прочита́й, будь ла́скавъ!« — »А́збука по методѣ Зо́лотова. Буква́рь ю́жно-русска́й... До́машня на́ука... Абе́тка Украї́нська...« — »Ні, ні! мені́ трéба *грама́тки*, пошука́й, будь ла́скавъ, грама́тки!«

2) Братъ въ грамáтці коли не все, то́ йко мо́га бі́льше, що́ зложено са́мимъ наро́домъ (зві́сно, не тако́го, якъ отъ у д. Га́циука *Запоро́жець*, якъ ми и по́переду сказа́ли, а пісе́нь хоро́шихъ, опові́данъ и д.: тутъ въ вели́кі приго́ді ста́не *гальма́зна кни́га*, якъ ви́словився неза́бутий нашъ Кобза́рь, »Записки о́ Южной Руси« Ку́ліша), и, йко мо́га, уникáть компо́новáного. Бо черкnúть по ў́ху яки́мъ словце́мъ, ви́разомъ абó и всі́єю мо́вою *насъ*, се ще не вели́ка ва́да: хвали́ть Бо́га, на́ші ў́ха по́привича́ювались до вся́чини зма́лку, и ми са́мі, неха́й здо́рові́ будемо, не одъ тихъ гро́шей; але́ черкnúть по ў́хові́ яко́го хло́пчика-селя́ка — се вже і́нше діло! А хто въ насъ, щобъ »святъ«, мовъ, »е́сть и непо́роченъ?« По́кі ще словéсность на́ша не ста́ла твёрдо на но́ги, и ми са́мі ўчи́мось у отті́х селя́ківъ, ми дуже́ сто́рожно по́винні зъ не́ю до їхъ підхо́дити—найпáче на пёршихъ порáхъ, пісьма́чучи їхъ; а то вийде такъ, що ми каламў́тимо води́цю, що са́мі жъ її пьемó.

3) Братъ пі́сні и д. лў́ччого скла́ду, чи то редакції, и лў́ччої мо́ви, не вважа́ючи, що се, мовъ, не *моё*, не Подольське тамъ, чи за-Десéньске; а якъ за лў́ччу мо́ву найбільшъ вважа́етця Полта́всько-Чиги́ринська, то братъ сю оста́тню, зоста́вляючи сво́ю мо́ву для друго́го діла—для спору́жéня украї́нської огу́льної мо́ви.

И напослі́докъ—4) братъ *а́збуку*, *писáння* (чи то орхтогра́хвию) и *письмо́* (чи то *начертáніе* б́укво́въ); одна́че, об́ь сёму трóшки бі́льше трéба побала́кати.

А́збука въ грамáткахъ Ку́лішівськихъ, а та́кожъ въ Кобза́рівськихъ и

тябліцяхъ д. Шейковського, взята нестеменисінько така, якъ и въ граматкахъ московськихъ, въ писанні жъ—д. Кулішъ идє за писаннямъ, що воно и звѣтця *Кулішівськимъ* и вживаєтця тепѣрть найбільшъ въ наші словесності, се бѣ то: *ы* и *ь* викинуті и натомісць поставлені *и* и *і*; *ѳ* и *г* тежъ викинуті и вже безъ заміну; додані *ѣ*, *є* и *г*. Д. Шейковський идє за тимъ же писаннямъ, тільки въ Тябліцяхъ не вбачається *є* и *г* (не знаємо, чи то припадкомъ, чи д. Шейковський не вважа їхъ більше за потрібні—въ Домашні Науці вони єсть, тільки *г* іншого письма), а незабутий Кобзарь нашъ: *ы* и *и* ставить, де ми ставимо *и* и *і*, одначе часами идє тутъ и за Кулішівськимъ писаннямъ; *є* и *г* у ёго нема, *ѣ* и *е* вживає безъ розбору, єсть навіть *ь*. На чні сторони тутъ перевага, и якє писання вважаємо ми за способніше, добродійство довідається тріхи згодомъ; тужъ же ми мали на мислі одню; звернуть тільки увагу, що и въ граматкахъ, и въ Тябліцяхъ, азбука зъ писаннямъ порізнилась.

Одъ чого ся різня вийшла, ми гаразденько не знаємо. Объ *ы* и *ь* д. Кулішъ каже, що перша у ёго поставлена въ азбуці тільки для того, що воно єсть у церковнихъ книгахъ, а затімъ и въ старосвѣцькому писанню, а друга «ради церковної мови». Добре, певно для того жъ zostавлені и *ѳ* зъ *г*; а *ѣ* ⁽¹⁾, *є* и *г* чомъ не вставлені въ азбуку?

Ми думаємо, и певно шановний д. Кулішъ на те згодитця, що коли у насъ свой мова, то повинна бѣти и свой азбука—нічого за чужимъ приводомъ ходитъ! бо якъ такъ робить, що и на се вважають и на те вважають, то ми розведемось въ наші азбуці, неначе сметана въ борщі—тільки, мовлявъ, що забилъ: що коли прийде тця намъ приточить чи й написать що славянське, то ми напишемо ёго славянськимъ же письмомъ, якъ пишемо московське московськимъ, польске польскимъ,—або и такъ ще зробимо: для *ы* и *г* у насъ єсть *и*, для *ѳ*—*хт* (*кси* и *псаломъ* Москалі заміщають же черезъ *кс* и *пс*?), а для *ь* єсть *є*, чи яка тамъ інша бѣква, що приберуть для мягкого гóлосу. Кóротно мовлячи, ми думаємо, що видавці наськихъ граматокъ повинні въ сѣмѣ ділі такъ робить, якъ зробили Полтавська, Гатцуківська, Деркачівська и Шейковська граматки, що въ азбукахъ вставили тільки ті бѣкви, що вживають въ своєму писанню; а якъ зъ славянськимъ и московськимъ письмомъ намъ чáсто трѣба обертатьця, робить ще и такъ, якъ зробили тріхи перві дві зъ вімененихъ граматокъ: приточувать на скінчі азбуки тиві и другої мови,

(1) Ми *ѣ* вважаємо за особливу бѣкву, бо вона ма свій гóлосъ, що одъ гупки не мінаетця: сѣго и сѣго, тѣхнутъ и тѣхнуптъ.

одзначаючи особно б́ўкви, одмінні одъ на́шихъ, та ще прито́чуючи и при́мири для чита́ння—тоді и ко́зи б́удуть си́ті, и сіно ці́ле. Писа́ння жъ ви́давці грама́токъ, та и са́ме пи́сьмо, повинні вжи́вать та́ке, які на той часъ вжи́вають и въ словесно́сті. Коли хто сі оста́тні вважа́є за не-пригі́дні для на́шої мо́ви, д́умає, що отта́къ би лу́чче, неха́й пи́ше въ ча́сописахъ, говори́ть въ грама́дахъ⁽¹⁾—посу́дять, и розсу́дять, зъ то́го щось та та́ки ви́йде; а тимъ ча́сомъ все та́ки неха́й ро́бить, що́ и всі ро́блять. Бо якъ б́удемо ми, щобъ все посво́ему, та ще й нема́ *надъ ми*, то зъ се́го о́тъ-що тільки ви́йде: візьме дити́на яку кни́жку, навчи́вшись пи́сьменству, а тамъ зовсе́мъ ина́ково надру́ковано: «оце́», ска́же, «яка ду́рна кни́жка!»—а кни́жка, мо́же, й д́уже розу́мна! а якъ ростолку́є хто дити́ні, якъ и що́, то, мо́же, дити́на й и́нше ска́же.

А для́ того, що́ до писа́ння, насъ не задово́лняють ні Кобза́рівська, ні Шейко́вськівська, ні Га́цуківська грама́ткі. Ми згожа́ємось зъ д. Шейко́вськимъ (якъ певно и са́мъ вінъ заува́живъ зъ за́мітки, що́ ми за́разъ зроби́ли), що́ для *дз* и *дж* намъ потре́бні са́моста́йні б́ўкви; се́го ма́ло: ми зъ радистдуше́ю пере́йдемо до є́го б́уковъ для свихъ приго́лоснихъ, коли́ на те б́уде грама́дське *во́лимо*, хотъ ми въ свої гро́маді и на и́нше згоди́лись; ми згожа́ємось, тежъ що́ не тільки зъ *з* и *ь*, а и зъ *е*, *е* и *у* у насъ не ладни́тця (та и зъ *ф* тежъ); ми д́умаємо, що́ и объ є́го *у* зъ навичко́ю, чи Га́цуківому *укъ*, тре́ба б́ь гара́зденько намъ поду́мать,—а все та́ки ска́жемо, що́ поки́ судъ та пра́во, пи́шіть, доброді́йство, грама́ткі, не одще́плючись одъ словесно́сті; бо якъ б́удете

(¹) Въ туте́шні гро́маді бу́в у́же та́кий при́мирь: суда́чили, що́ тре́ба въ особли́вихъ намъ приго́лоснихъ для *дз* и *дж* (бо престо́гідно слуха́ть, якъ *дзъкають* тамъ, де тре́ба дзенькну́ть, и *д-жекають*, де дже́ка), и объ ти́мъ, що́ тре́ба б́ь що́-небу́дь зроби́ти зъ *з* и *ь*, бо щось зъ ни́ми у насъ не ладни́тця. Користи́ємось зъ се́го случа́ю и клі́чемо на пора́ду гро́мади Ки́ївську, Полта́вську, Черні́гівську и д. Тутъ розсуди́ли, що́ приго́лосні потре́бні и прибра́ли, для дру́ку: замі́сть *дж*—*ж*, тільки щобъ се́редня па́лничка виходи́ла ни́жче стя́жки (*ж*), для *дз*—*д*, тільки щобъ лі́вий гачо́къ бу́в тро́шки до́вший су́противъ пра́вого (*д*); а для руко́писі: для *дж*—*ж* зъ хвостикомъ—отъ якъ коли́сь въ про́писяхъ бу́ло пи́шуть (*ж*), а для *дз*—*д* зъ закарлю́чкою вгору́ до *з* подобо́ною (*д*). Объ *з* и *ь* та́къ розсуди́ли, що́ ви́гнать і́х зъ дру́ку и нато́місць заве́сти які е́рики—не згі́дно для дру́ка́рень (а для́ того убі́точно для ви́давцівъ кни́жокъ), бо тре́ба ко́жну пра́ве приго́лосну ма́ти тре́хъ со́ртівъ, а користи́ зъ то́го пра́ве ніяко́бі, одна́че—и зоста́влять се́го ді́ла, якъ бу́ло воно́ до се́го ча́су, не йде. Розсуди́ли для́ того, щобъ *ь* и *з* зоста́вити, тільки *ь* ста́вить *всюди*, де приго́лоска ма́ю ви́мовляе́тця, а *з* тільки пере́д голосо́ними въ се́редні́х са́лівъ, якъ у д. Шейко́вського въ «Дома́шні Нау́ці» (зв́ихав, п'я́ний).

робить пнаково, то, не згадуючи вже, що *concordia parvae res crescunt*, або ви знівечите багато даромъ кошту, або учні знівечать багато даромъ часу.

Для того жъ насъ не задовольня и пісьмѣ д. Гащукá, або просто, вонѣ здаѣтця намъ Бигъ зна чимъ... Д. Гащукъ каже, що Петрівська азбука не згідна для нашої мѣзи — чимъ же, повáшому, згіднiша церковно-славiнська? чи не тимъ, що трѣба було викинуть зъ неi 13 бѣковъ, а потiмъ, удáвши до старѣписей, набратъ *инъ, итъ* и д. — се бѣ то того, чо́го въ славiнцi не́мá? Та и що зъ того вийшло! все такi зосталися приголоси *дж, дз*, що нi въ азбуцi, нi въ старѣписяхъ (славiнськихъ) не знайшлося бѣковъ. *Гудзь, гренджѣлята, гáва, джи-джулитъця, дзвинъ, бджола, джуръ, дзiда, гѣдзкатъ, дзiндзiверъ* и д. и д. — що́ зъ ними робить? хiба рáди славiнки чи не вiтрутнуть iхъ? або, зкрутивши шийкi, зробить зъ iхъ, вибачáйте, *гузь*, чи *гудзь*, та щобъ такъ и заклякли *гузями* навики вiшнi? Дѣбримъ би слѣвомъ згадали насъ наші онѣки и правнѣки, що ми такъ хѣроше умiли шанувáть добро нашої мѣви!.. Та хоть би и справдi славiнка згiднiша була одъ граждáнки (а вонá, якá есть, такi ани трѣшки не згiднiша, бо що въ старѣписяхъ було, то не ii влáснiсть), то дiячого одтрѣчувáть пісьмѣ, що́ ми до ёго привiкли, у всѣ́го прáве лю́ду европѣйського уживáетця, лѣгше и лѣчче для дрiоку и для рукѣписi — не такѣ карячкувáте, карлючкувáте? Ну, коли вамъ припáла вже до душі якá *зáзначка* (чѣмъ же не *оксiя, исѣ, варiа, камѣра?*), берiть ii, та порáдившись зъ громадѣю, и приганiйте до пісьмá, що́ всiюди уживáетця, якъ отъ зробили у насъ зъ *е*; а не загрундзѣвуйте мѣви въ росторѣпшу, що́ и пiдетупи́тьця до неi чѣдно. Се той же »Ужи́нокъ«, та тiльки на iнший ладъ!

Опрiчъ того, що́ прiямо належить до пісьмáчення, въ грамáткáхъ наськихъ есть ищѣ дѣщица, що́ вже для iншої причини притѣчено. Такъ, въ дѣякихъ есть молитви (въ Кулишiвськихъ и Кобзарiвськихъ), лiчба (въ дрѣгi Кулишiвськихъ, Кобзарiвськихъ, Шейковськихъ, Гащукiвськихъ и Деркачiвськихъ), кiншитики (въ Кулишiвськихъ — гáрни, найпáче для першихъ бѣковъ, тiльки мáло зъ iхъ корiсти для дiтей, и въ Гащукiвськихъ — погáни, якъ отъ и тá, що́ Запорѣзецъ бѣе нѣжу, — не въ грамáтцi бѣ ёму се робить). У д. Кулишá есть ще опрiчъ того коротѣнька свiящѣнна дiйписъ и наѣка христiянської вiри, про нашъ край (въ обѣхъ грамáткáхъ), щѣтниця, поглядь на Бѣжу прáвду (въ первi грамáтцi) и д.; у д. Гащукá: про лiчбу, про добѣ потѣчну, про грѣшi.

Що́ зъ сѣ́го нужнiше для грамáтки — трѣдно сказáти. Намъ дѣже

подобалося у д. Гащука (що то, якъ бй не оттѣ ґрундзюванія, та ще дѣщиця!) про лічбу, про добу поточну, про свѣта и про грѣші; (¹) одначе не можна сказати, щобъ и що друге не годилося. Одно тільки здається певне, що якъ теперъ не ті вже часи на ґраматкі, що були колись — що, видаючи ґраматку, чоловікові усього хотілося подати дітямъ, не вважаючи, що, може, тимъ и не всі покористуються — и такъ якъ теперъ багато видавцівъ и д. и д.; то, понашому, нічого теперъ силкуватися, щобъ ґраматкі усяди и для всіхъ були згідні (чого и не можна зробити), а треба такъ робити, щобъ згідні були хоть для дѣкого, та якѣ мога, білше. Приточимо приклади. Якъ бй ми писали для бідоти и, приміромъ, Золотівську ґраматку, то ми бъ приточили туді и зъ щотниці дѣ-що и зъ діпписі и д.; вважаючи на те, що коли зъуміють учить по Золотівському способу, то певно зъуміють навчить и ще дѣ-чого, а тимъ часомъ не треба буде купувати другихъ книжокъ; а коли бъ писали старосвѣцьку ґраматку, то ми бъ всі щотниці и діпписі геть, бо їхъ не втнѣ и вчитель, що буде по наші ґраматці вчить, а приточили бъ: про нашъ край, якъ отъ зробивъ д. Кулішъ, або про лічбу и лікъ, про місяці, про свѣта и д., якъ зробивъ д. Гащукъ. — Не менше певнимъ, або ще и білше, здається намъ и те, що не слідъ би объ такихъ рѣчахъ входить въ роєправу въ ґраматкахъ, якъ отъ зробивъ д. Кулішъ на свої другі. Ми знаємо, що коли насъ гризуть, то й одгризати треба; одначе на все

(¹) Треба, одначе, сказати, що есть тутъ у д. Гащука дѣ-що, на що трудно згодиться. Не згадуючи про грѣші, пропущено: *копѣ* — шісдесятъ, хоть на сю копу білше ліку, ніжъ на пятідсятну (снопі, яйця); *три четі* (білше *четь*, а не *чѣть*), и *полудень*; ми ніколи не чули щогу на копі, починаючи зъ *копѣ кѣтъ*; *копанка* съ ознакомъ *копѣ* (*копанка* — *копана* криниця: *копанка* чортівъ твоєму батькові, *триста копанокъ* чортівъ и д.); *днѣця* (чули: *сѣтки*, *добѣ*), *спозарѣнокъ* (чули приглаголя: *позарѣнкахъ*, *спозарѣну*), *задобѣ* и *пообѣ* (*задобѣдня*, *дообѣдня* и *передобѣдня* годїна, и *пообѣдня*); *схѣдень*, *спѣдень*, *стѣдень* и *тѣплинь* (*схѣдѣнця*, повернувшись на *схѣдѣнця*, икъ *схѣдѣнця*; *захѣдѣнця*; *пѣдень*, на *пѣдень*, икъ *пѣднѣ*; *сѣверѣ* (до *сѣвері*, икъ *сѣвері*, — есть и глаголѣ *сѣверить*); *провѣсень* (не чули про *сѣрокъ* *свѣтѣхъ*), *дѣрнѣ субѣта* (*великоднѣ субѣта*), *дѣсятѣца* (*дѣсятѣ* *пѣтницѣ*), *Воздвиженіе Чѣснаго Хрѣста* (*Воздвиженіе*, або *Чѣснаго Хрѣста*), *Пѣрші Параскѣ*, *Другі Параскѣ* (*Парасокѣ*), *Кривѣ Недѣля* (*Пушѣлна*); ми тежъ не чули, щобъ *кавунѣми* на *Свѣса* розгѣвлялись, на *Рѣздѣ* віршували *зранку* (після *обѣда*) и щобъ починали *косить* въ *Клѣвѣнну Субѣту*; *кутѣ дѣдова* и д. білше звѣтця *Багѣта Кутѣ*, *свѣтвечѣръ*, а *Багѣта Кутѣ* (Гащукѣва) — *Щѣдра Кутѣ*. Ми виписали се все, бо думаємо, що зъ такими рѣчами, найпаче въ ґраматкахъ, треба дуже стѣрожко обертати. Може ми въ чѣмъ помиляємось — сказали, що знаємо.

єсть своє місце: пишіть вь часописяхъ, пишіть на іншихъ виданняхъ — де хочте, а тільки не на томъ, що видаєть для дітей. Книжка зь наукою повинна бѣти для дитини свѣтошю, якъ батько, якъ мати, якъ усє свѣте, — и чимъ пізніше воно довідаєтця обь свѣрахъ, колотнєчахъ, підступахъ и обо всѣмъ, що такъ часто у Божихъ людѣй, що пишуть книжки, трапляєтця и одь чоґо такъ боляче робитця молоді душі, тимъ лѣчче и для науки, и для дитини. Вамъ, може, лучалось, що отъ бувъ у васъ вчитель — свѣтій чоловікъ, розумний, якъ на Бога — на єго дивились (такъ дитина вважає тихъ, що пишуть книжки), и потімъ якось ви довідались, що єго хтось полаявъ, вь чимь нехорошому дорікавъ, а вінъ єго полаявъ, вь нехорошому дорікавъ, або и самі ви нахопились на таке — згадайте, що зь вами діялось! Одже те жь само бѣде и зь вами и зь вѣшою грамадкою, якъ дитина прочита, що ви написали. А подумайте, якъ ще який необачний вчитель та почне дитині толкувать, розказувать, додавать свого!.. Може вамъ, добродію, щиро нами шануваний за ту велику працю, що піднімаєте для нашої словесности, прикро такє чѣти; але намъ здаєтця, що ми мєнше бѣ васъ шанували, коли бѣ не все сказали, що думаємо — такъ намъ здаєтця.

Одже, здаєтця, ми все сказали, що хотіли! Може, добродійство громадяни, ви поганите менє, що я, мовъ, до всякої дурниці докопуюсь, а тимъ часомъ, може, мало поговоривъ обь томъ, обь чимъ би бѣльше всєго трєба? Що жь, добродійство, може и ваша правда! такъ нѣте жь и ще хто: я жь спервонаперву сказавъ, що той те скаже, другий друге... Абѣ, може, вамъ би бѣжалоє почѣти, »а яку жь«, мовъ, »купувать?« Ну, про се, добродійство, самі вже мѣркуйте: що знавъ, я сказавъ, наветь цїну вѣставивъ, а ви вибѣрайте до вподоби... Одно тільки скажѣ, що коли не жаль вамъ бѣде дітей, а дурнихъ грошѣй доката, и ви забажаєте вѣтця до... самі догадайтесь, до якихъ! то купуйте разомъ и ще яку-нєбудь, щобъ було по чомѣ и вѣчїтця, и переѣчувать...

МОЯ ИСПОВѢДЬ.

ОТВѢТЪ ПАНУ ПАДАЛИЦѢ,

по поводу статьи, въ VII книжкѣ «Основы»: «Что объ этомъ думать?» и письма г. Падалицы въ X книжкѣ.

Есть-же люди, которые притворяются непонимающими, когда это имъ нужно. Это единственная мысль, посѣтившая мою голову послѣ прочтенія письма г. Падалицы, въ октябрьской книжкѣ *Основы*. Приемъ этотъ вовсе не новъ и, сколько намъ извѣстно, очень въ ходу у езуитовъ всѣхъ время и націй, равно какъ и притворное добродушіе, которымъ г. Падалица старается подластить свою взволнованную желчь. Отвѣчать г. Падалицѣ очень трудно, потому что онъ, посредствомъ вышеупомянутого приема, всегда найдетъ средство понять не то, что написано, а то, что ему нужно; — но такъ-какъ отвѣтъ мой можетъ послужить для глашняго уясненія кой-какихъ оспариваемыхъ имъ фактовъ и тѣмъ, хоть въ нѣкоторой степени, способствовать уясненію настоящаго состоянія Южно-русскаго края: то я рѣшаюсь отвѣчать, хотя и убѣжденъ, что голосъ мой для г. Падалицы будетъ голосомъ въ пустынь. Отвѣчаю на языкѣ, который я успѣлъ изучить лучше, нежели украинскій.

Я упрекалъ *Варшавскую Библиотеку* (Biblioteka Warszawska), — какъ утверждаетъ г. Падалица, — не въ томъ, что она не издала документовъ, доставленныхъ ей г. Горжковскимъ изъ Ватиканскаго архива, а въ томъ, что она помѣстила самовольные выводы, сдѣланные изъ актовъ, еще не изданныхъ и не повѣренныхъ критикою, и въ томъ, что эти голословные выводы имѣли характеръ площадной брани, направленной

противъ Южно русской исторіи и историковъ, что эта брань была именно ловлею рыбы передъ неводомъ. Имѣла-ли *Варшавская Библіотека* возможность издать свои акты, или нѣтъ,—я ровно ничего объ этомъ не знаю, но пересматривая вышедшіе и повседневно выходящіе акты, издаваемые въ разныхъ мѣстахъ Россіи, — я, дѣйствительно, сильно подозреваю *Варшавскую Библіотеку* въ томъ, что она, не желая ихъ подвергнуть критикѣ, нашла для себя болѣе выгодную роль угнетенной невинности. И въ самомъ дѣлѣ, смѣшны, вѣдь, становятся эти намеки на будто бы существующія преграды, когда дѣло идетъ объ исторіи XVII столѣтія; вѣдь не всѣ сознаютъ тождественность свою съ отдаленными предками, и не всѣ чувствуютъ себя лично оскорбленными при открытіи истины, касающейся давно-минувшей старины. Серьёзно-ли г. Падалица думаетъ, что *Варшавская Библіотека* встрѣтила непреодолимые препятствія со стороны лицъ, во что бы то ни стало желавшихъ отстоять честь Хмельницкаго? Подумайте, г. Падалица—и вы навѣрное улыбнетесь, хоть про себя;—знаю, что публично вы не рѣшитесь искренно въ этомъ сознаться: *это было бы не своевременно (nie na dobie)*.

О содержаніи и достоинствѣ повѣстей г. Горжковского я ровно ничего не говорилъ; вы можете найти въ статьѣ, подавшей поводъ къ вашему возраженію, ясно высказанную мысль, что повѣсти г. Горжковского до насъ еще не дошли, слѣдовательно мы объ нихъ ничего сказать не можемъ;—откуда же вамъ пришло въ голову, что я занимаюсь ловлею рыбы передъ неводомъ, и сужу о повѣстяхъ, которыхъ не читалъ? — стыдно читать одно, а утверждать, будто читали совершенно противное. Недоумѣваешь, какъ васъ понимать: прикидываетесь ли вы непонимающимъ, — или вы просто неграмотны, или, по крайней мѣрѣ, не крѣпки въ грамотѣ. Вѣдь замѣтка, сдѣланная *Варшавскою Библіотекою*, будто древне-классической литературой нельзя доказать тождества шляхты Польской съ народомъ Украинскимъ, и недовѣрчивость къ сочиненіямъ, писаннымъ іезуитами и издаваемымъ въ типографіи propagandae fidei—это не оцѣнка повѣстей г. Горжковского; — вамъ стыдно, г. Падалица, притворяться умышленно жертвою такого qui pro quo.

Сочиненія Лелевеля, Морачевского, Мацѣвскаго—мнѣ извѣстны; я всегда ихъ уважалъ и теперь уважаю, какъ заслуженныхъ тружениковъ науки, какъ добросовѣстныхъ ученыхъ; но они, вѣдь, на Украину высказали взглядъ совершенно противоположный *Библіотекѣ Варшавской*, пану Горжковскому, вамъ, г. Падалица, и вообще всѣмъ ejusdem generis, теперешнимъ публицистамъ и журналистамъ Поль-

скимъ. Неужели эти ученые только и трудились, въ Польской литературѣ, для того, чтобы подѣ ихъ, заслуженную трудомъ, дарованіемъ и добросовѣстностію, извѣстность, прятались всякіе шляхетскіе публицисты, съ которыми они не имѣли да и не имѣютъ ничего общаго въ своихъ убѣжденіяхъ, — чтобы потомъ, подѣ покровомъ всеобщаго принятого авторитета, шляхетскіе публицисты бросали грязью во все то, что не пляшетъ по ихъ дудкѣ? Развивайте, господа, мысли высказанныя Лелевелемъ, Морачевскимъ и Мацѣевскимъ; согласно съ ихъ добросовѣстными выводами, поступайте въ наукѣ и жизни, и тогда только ссылаетесь на ихъ авторитетъ; но пока этого вы не сдѣлали, — зачѣмъ вамъ надѣвать напрасно лъвиную шкуру? — не мудрено же узнать, кто подѣ нею кроется. Другое дѣло — ссылаться на Короновича; — его *Слово Польской исторіи* (Słowo dziejów Polskich) — краснорѣчивый панегирикъ шляхетству, полнѣйшій сводъ всѣхъ езуитскихъ силлогизмовъ, которые такъ упорно, такъ долго и съ такимъ полнымъ успѣхомъ смиренные отцы проводили, да и теперь еще проводятъ въ шляхетскомъ обществѣ; на Короновича вы можете не стѣняясь ссылаться: *similis simili gaudet*; но не страшайте насъ этимъ авторитетомъ: мы имѣемъ основаніе не вѣрить, что шляхетскій порядокъ былъ идеаломъ гражданскаго и политическаго устройства, — что Украинскій народъ былъ — въ слѣдствіе закона природы — сбродомъ разбойниковъ, чернію, достойной кола и розогъ; — будьте увѣрены, что Короновичъ не убѣдитъ насъ своими рассужденіями и софизмами; насъ бы убѣдили (если бы можно было допустить возможность ихъ существованія) только доказательства положительныя, фактическія, представленныя людьми вполне сознающими въ себѣ и другихъ нравственное человѣческое достоинство. Прошло невозвратно золотое время, когда діалектически-хитро-сплетенные софизмы принимались за научные доказательства *ad maiorem Dei gloriam*.

Сочиненія Грондзкаго, Рудаевского, Твардовскаго и другихъ историковъ и публицистовъ XVII вѣка, мнѣ тоже извѣстны; но я не знаю — къ чему вы на нихъ ссылаетесь; что они по большей части говорили правду — это такъ; но именно эта, ими высказанная, правда и доказываетъ всю несостоятельность, всю неправду шляхетскаго порядка вещей; каждый изъ нихъ скажетъ вамъ, съ чувствомъ горькаго упрека, что шляхтичи безжалостно гнетутъ народъ, что они притѣсняютъ козаковъ, что фанатически преслѣдуютъ греко-восточную церковь, — что въ пользу шляхетскихъ сословныхъ интересовъ они жертвуютъ благомъ всей республики, и т. п. Если ссылкой на нихъ вы хотите доказать, что

среди Польскаго народа были люди, понимавшіе зло современнаго имъ общества и протестовавшіе противъ него, — то я съ этимъ вполне согласенъ, — но только прибавлю, что вы ошибаетесь, считая ихъ представителями тогдашняго Польскаго общества, ибо протестъ ихъ оказался безсильнымъ, былъ отвергнутъ шляхтою, остался гласомъ вопіющаго въ пустынь. Если-бы ихъ голосъ снискалъ какое нибудь къ себѣ уваженіе, то, конечно, послѣдовали бы реформы въ быту Польской республики, согласныя съ требованіями, — между тѣмъ какъ съ начала XVII по конецъ XVIII вѣка, — мы видимъ — общественное состояніе идетъ все къ худшему: фанатизмъ религіозный, сословный эгоизмъ, неуваженіе правъ личности, поработеніе крестьянъ, самоуправство во всѣхъ отрасляхъ общественной жизни, развиваются все болѣе и болѣе... И послѣ этого вы требуете, чтобы мы цитали уваженіе къ шляхетской старинѣ, причинившей столько вреда нашему народу изъ-за нѣсколькихъ — правда честныхъ, но фактически безсильныхъ — личностей. На этотъ счетъ мы замѣтимъ г. Падалицѣ et Co, что въ прошедшемъ, какъ и въ настоящемъ, ни подъ какимъ видомъ, ни въ силу какой-бы то ни было теоріи, честное, но безсильное слово немногихъ, не въ состояніи вознаградить нечестныхъ, но за то фактическихъ неправдъ всѣхъ; что голоднымъ и оскорбленнымъ на дѣлѣ никто не въ состояніи втолковать, что оскорблявшіе ихъ нравственно и отнимавшіе у нихъ матеріальныя средства къ жизни поступали честно, потому что былъ только сотый человѣкъ, не раздѣлявшій такого образа мыслей. Вы желаете, г. Падалица, чтобы грустное прошедшее послужило урокомъ въ настоящемъ — превосходное желаніе! — Отъ васъ-же и зависитъ его исполнить: если вы убѣдились изъ прошедшаго, что католически-шляхетская пропаганда на Руси повела къ самой грустной развязкѣ, то откажитесь отъ этой пропаганды; если вы увидѣли, что личное и поземельное положеніе крестьянъ вызывало постоянное съ ихъ стороны противодѣйствіе, то обращайтесь съ ними погуманнѣе да надѣлите ихъ землею; если для васъ ясно стало, что колонизація верхнихъ слоевъ Руси разорвала ея народное единство, но тѣмъ не менѣе не пошла въ прокъ Полякамъ, такъ уговорите шляхту, живущую на Руси: пусть она старается искренно сдѣлаться снова Русскою. Да, г. Падалица! пользуйтесь уроками прошедшаго: — мы навѣрно отъ этого не будемъ въ проигрышѣ. Съ своей стороны, мы также не упустимъ ими воспользоваться: исторія учить насъ, что шляхетскій порядокъ и езуитизмъ противны духу нашего народа и вредны для его жизни, что нужно безпрестанно противо-

дѣйствовать имъ и охранять отъ нихъ народъ всевозможными средствами: мы это сознаемъ — и позаботимся, чтобы эта наука не была для насъ бесполезною. Вы, г. Падалина, утверждаете, что исторію повернуть нельзя, и что въ настоящемъ слѣдуетъ принять иной масштабъ при размежовкѣ народностей: — это такъ, и поэтому то, что можетъ быть объясняемо въ прошедшемъ духомъ времени, невѣжествомъ и т. п., непростительно въ настоящее время. А въ настоящее-то время, польская публицистика, на основаніи неимѣющихъ практическаго значенія историческихъ данныхъ, рѣшается утверждать, будто на правомъ берегу Днѣпра нѣтъ Руси, а только суцая Польша. Въ доказательство того, что это направленіе — не моя выдумка, могу вамъ указать цѣлый рядъ журнальных статей и брошюръ Польскихъ, вышедшихъ въ послѣднемъ полугодіи, доказывающихъ, что Руськой народности нѣтъ, что языкъ Русинскій есть провинціализмъ Польскаго, едва отъ него отличающійся мѣстнымъ выговоромъ и т. п. Полюбопытствуйте напримѣръ, заглянуть въ любую Галицко-Польскую газету (*Czas, Przegląd, Głos*), или прочтите въ декабрьской книжкѣ 1861 г. *Библиотеки Варшавской* статью г. Феликса Жоховскаго о Русинскомъ языкѣ, или статью о Свяго-юрцахъ, или потрудитесь пересмотрѣть №№ 304 — 310-ый *Варшавской Газеты* (*Gazeta Warszawska*): статью *Korrespondencja ze Lwowa*, или прочтите вышедшую во Львовѣ брошюру г. Генриха Шмитта, подъ заглавіемъ: Нѣсколько безпристрастныхъ словъ о Руси (*Kilka słów bezstronnych, o kwestii Rusińskiej*), или брошюру, вышедшую въ Парижѣ подъ заглавіемъ: Семейный Совѣтъ (*Rada Familijna*) и т. д., и тогда скажите по совѣсти — кажется-ли это только мнѣ, или въ самомъ дѣлѣ Польскіе публицисты хотятъ доказать, что край между Карпатами и Днѣпромъ — есть край Польскій?

Вы сомнѣваетесь, захочетъ-ли нашъ народъ муштроваться по моей командѣ: — да кто-же вамъ сказалъ, что я мечтаю объ этомъ? — желаніе заставлять другого плясать по своей дудкѣ — это давняя привычка польской шляхты. Я могу стараться изучать и заявлять, по мѣрѣ пониманія, нужды народа, степень его развитія, его потребности; могу способствовать его образованію, — но навязывать ему что-нибудь задуманное мною а priori, я никогда бы не рѣшился! это манера, которой, еще разъ повторяю вамъ, г. Падалина, до сихъ поръ держался одинъ шляхтичи. Только у нихъ однихъ напередъ придуманъ одинъ и единственный — по ихъ мнѣнію — спасительный путь для народа, по которому они, по волѣ или по неволѣ, желали бы потащить его; по въ томъ-то и дѣло,

что истинные друзья народа не такъ должны съ нимъ поступать: они должны сознать все его громадное величiе, — должны сознать, что вести — куда бы то ни было — народъ не въ ихъ правѣ и не въ ихъ силѣ; что ихъ задача — только помочь народу въ образованiи, въ достиженiи самосознанiя, а тамъ онъ самъ себя придумаетъ цѣли — вѣроятно несравненно высшiя и разумнѣйшiя, чѣмъ-бы предложили ему хоть-бы мы съ вами, г. Падалица. Истинные друзья народа не ломаютъ себя голову надъ далекимъ будущимъ, но если они люди дѣла и если имѣютъ средства, то стараются о народномъ просвѣщенiи, объ улучшенiи матеріальнаго быта крестьянъ, объ отысканiи лучшихъ средствъ для достиженiя той и другой цѣли; они готовы скорѣе 100 разъ сознаться публично, что ошиблись въ своихъ заключенiяхъ о той или другой народной потребности, чѣмъ навязывать народу то, въ чемъ онъ не нуждается, или то, чего онъ не хочетъ.

Далѣе. Г. Падалица приводитъ въ пользу Польскаго правительства, то, что оно не стѣсняло слѣва и два раза приглашало Русь къ политической унии безъ всякаго насилiя. Это справедливо. Я никогда и не думалъ утверждать, чтобы Польская старина не имѣла свѣтлыхъ сторонъ; я увѣренъ въ томъ, что дѣйствительно въ Польшѣ была золотая, законная свобода — но только для шляхтичей; дѣйствительно, рѣчь и голосъ шляхтича Польскаго-ли, Русскаго или Литовскаго, никогда не былъ стѣсненъ. Дѣйствительно, шляхту Южно-Русскую и Литовскую, не только Польская шляхта пригласила къ союзу, но и подбѣлилась съ нею своими правами: — но какая-же польза отъ этого народу, который голоса не имѣлъ не только въ управленiи государственномъ, не только въ сеймѣ, но и въ судѣ, въ который его не пускали ни въ роли истца, ни въ роли отвѣтника — защищать свои личные права? Что за польза народу отъ того, что кто-то куртуазно обращался съ его шляхтою, когда именно эта куртуазiя и убила его собственную жизнь? Шляхетство, вѣдь, было формою, выработанною Польскою общественною жизнью; общественное самоуправленiе, — это постоянная цѣль, къ которой стремился Украинскій народъ. Конечно, для Южно-Русскихъ бояръ выгоднѣе было принять Польскiй порядокъ вещей — и они его приняли — но вмѣстѣ съ тѣмъ измѣнили и своей народности; опершись на чужой принципъ, они почувствовали, что разошлись съ жизнью своего народа и — ополячились: эта тождественность Поляка и шляхтича, Русина и народнаго человѣка и нынѣ у насъ продолжается. Больно, право, смотрѣть на тщетныя успѣха нѣсколькихъ отдѣльныхъ лицъ, которые хотятъ примирить народ-

ные интересы съ польскими понятіями: они не находятъ нигдѣ точки опоры и раньше или позже должны будутъ отречься отъ того или другого. Народъ, вѣдь, всегда оставался вѣренъ своей народности, или, правильно, самому себѣ; онъ, оставленный боярами, шагъ за шагомъ отставалъ *свое* — и козацкими войнами и *купными* судами и гайдамацкими загонами, и когда наконецъ — сбитый съ ногъ, окровавленный, онъ былъ запряженъ въ шляхетскій плугъ, и тогда его не оставила его вѣчная думка — вѣчное желаніе реакціи противъ шляхетскаго принципа, который, въ его глазахъ, является наглою несправедливостью. Вслушайтесь, г. Падалица, въ народную рѣчь, въ народную пѣсню, поговорку, — вникните въ живую, оригинальную, логику любого изъ бывшихъ вашихъ крѣпостныхъ, и вы увидите, на-сколько вѣрно мнѣніе, выраженное лучшимъ знатокомъ Украинскаго народа:

Поки Рось зовѣтця Рбсю,
Дніпрѣ въ морѣ летця —
Пѣти серце Українське
Съ панськимъ не зживѣтця.

И потому, г. Падалица, не маните насъ шляхетскими вольностями; мы вамъ скажемъ: «кожухъ, може, й теплий, та не на насъ шитий» и притомъ, по духу нашего народа, вполне намъ противный. Послѣ этого трудно не засмѣяться, г. Падалица, надъ наивностію вашихъ вопросовъ: «чѣмъ мы теперь васъ обижаемъ, что мы дѣлаемъ или думаемъ недобраго для васъ...» А вотъ что, г. Падалица: вы желаете увѣковѣчить въ Южной Руси шляхетство; вы желаете задавить Южно-Русскую народность — и для этого не пренебрегаете никакими средствами; народъ хочетъ поземельной собственности, и по милости вашей не можетъ ея приобрести; вы не могли отказать ему въ надѣлѣ, но не забыли позаботиться о баснословно-высокихъ цѣнахъ выкупа; вы не только сами не способствуете просвѣщенію народа, — но стараетесь завалить дорогу желающимъ того — сплетнями, баснями, ложными доносами. Вы рачительно заботитесь о подавленіи всего того, что сколько нибудь проявляетъ мѣстную народность: вспомните, г. Падалица, всѣ послѣдствія похоронъ Шевченка, въ Каневѣ — вспомните исторію букварей; вспомните все то, чего я, въ настоящее время, не могу гласно и подробно высказать, но объ чемъ вы, вѣроятно, лучше меня знаете — и тогда повторите свои наивные вопросы, если хватитъ у васъ... смѣлости.

Къ какому это народному говору между Вислою и Днѣпромъ совѣ-

туете вы мнѣ прислушиваться? Я его слышу давнымъ-давно и могу васъ увѣрить, г. Падалица, что если въ западной части означенной вами территоріи, онъ можетъ быть и народный (положительно не смѣю утверждать), то надъ Дибромъ онъ — чисто шляхетскій. Въ свою очередь, совѣтую вамъ, г. Падалица, вслушайтесь въ гомонъ хоть-бы собственнаго села, и разсудите добросовѣстно (хоть-бы только про себя), что тутъ общаго съ Вислою, и съ нашею шляхтою, съ здѣшнимъ шляхетскимъ гомономъ? — Дурить себѣ, та не дурить свѣту, да и собственное ваше самообольщеніе, не знаю, будетъ ли продолжительно и послѣдуетъ ли за нимъ пріятная для васъ развязка? По моему, вы потратите и силы, и средства, и время на то, чтобы самимъ себѣ напѣвать колыбельную пѣсню, а потомъ вамъ самимъ будетъ стыдно, когда останетесь позади жизни народа, недавно еще вышедшаго изъ-подъ вашей опеки....

Вѣрный шляхетской тактикѣ, вы, въ своемъ письмѣ, выдвигаете намекъ о Коливинѣ. Но вы сами, г. Падалица, знаете, что это ложь: сколько-же разъ изустно и письменно сказано, и на дѣлѣ доказано вамъ было, что единственное оружіе, которое мы желаемъ доставить нашему народу, это не ножъ, не коса — а совѣсть и наука. Стыдно-же вамъ притворяться не слышащимъ и не понимающимъ; еще стыднѣе пользоваться такимъ оружіемъ, какъ папическій страхъ вашихъ собратій, да официальные его послѣдствія. Что касается историческаго значенія Гонты и Залізняка, — правда, мы гордимся ими, какъ народными представителями своего времени, потому что они такими были дѣйствительно; не мы-же виноваты въ томъ, что шляхта держала народъ въ невѣжествѣ, оскорбляла и обижала его повседневно въ нравственномъ и матеріальномъ отношеніяхъ и потомъ дорого за это поплатилась; въ вашей власти отстранить причины, пережившія, къ-несчастью, реакцію, а мы именно потому, что не желали-бы никогда ея повторенія, и хотимъ позаботиться о распространеніи просвѣщенія въ народѣ. Мы увѣрены, что въ такомъ случаѣ выйдетъ реакція иного рода, что споръ рѣшится совѣстью и наукою, и Гонта нашего времени будетъ вооруженъ уже перомъ или краснорѣчіемъ. — — Вы-же, притворяясь, что этого поворота не понимаете, все-таки хватаетесь передъ публикою за горло! — оставьте эту гнусную комедію. — —

Вы утверждаете, что я ломаю стулья изъ-за мнѣнія о Богданѣ Хмельницкомъ, не согласнаго съ моимъ мнѣніемъ: — опять притворство, опять умышленное непониманіе! — Да имѣйте вы себѣ какое вамъ угодно

мнѣніе о Хмельницкомъ, или о какой угодно другой исторической личности, — только доказывайте свое мнѣніе научно, добросовѣстно, а не голословно, ругней, потому что всегда найдете людей, которые будутъ васъ упрекать въ этомъ, не ломая стульевъ, по вашему сравненію, а высказывая лишь простую истину: что бездоказательная брань порочить только ея автора и высказываетъ его нравственную несостоятельность.

На счетъ актовъ Кіевской Комиссіи мнѣ нечего вамъ сказать, послѣ ея собственнаго отвѣта, помѣщеннаго въ октябрьской же книжкѣ *Основы*. — Вы утверждаете, что Комиссія выбираетъ, умышленно только тѣ акты, которые не подходятъ подъ идеалъ, созданный вами о прошедшемъ Польской республики; — да откуда же вы знаете, что въ книгахъ Главнаго Архива есть другіе акты? Хотя я недавно занимаюсь въ Архивѣ, но могу васъ увѣрить, что вы ошибаетесь. Конечно, Польская шляхта имѣла свои свѣтлыя стороны, но эти стороны она успѣла проявить только въ своей публичной, политической дѣятельности, — во внутренней же жизни она высокой нравственности не предъявляла; — она постоянно притѣсняла крестьянъ, гнала козаковъ, преслѣдовала греко-восточное вѣроисповѣданіе, самоуправничала по отношенію другъ къ другу, а тѣмъ-болѣе по отношенію къ людямъ простаго званія и т. д. Жалобы, иски, слѣдствія, протесты и т. д. по поводу этихъ проявленій вошли въ городскія и земскія книги; — какимъ же образомъ вы требуете отъ Комиссіи, издающей слѣды всѣхъ этихъ дѣлъ, чтобы она вамъ доставила матерьялы для апотеозы шляхты, да еще по вашему, аргію поставленному идеалу? — Но вы все-таки не вѣрите, вы все-таки подозреваете, что отъ васъ Комиссія прячетъ какіе-то шляхецкіе клейноды? — Такъ зачѣмъ же кто нибудь изъ Польскихъ писателей — хоть бы г. Падалина, вмѣсто того, чтобы писать притчи о князьяхъ, не возьмется отыскивать да издавать этихъ клейнодовъ? Вѣдь Комиссія открываетъ всякому свободный доступъ въ Архивъ; мало того, она два года назадъ приглашала, во время выборовъ дворянства Кіевской губерніи составить изъ среды себя другую комиссію, которая бы параллельно съ нею вела свои труды. Г. Иванишевъ составилъ было даже проектъ этой комиссіи, который и предложилъ дворянству — но что же? Занимаясь дѣльнымъ научнымъ трудомъ не хочется? или можетъ быть страшно убѣдиться на дѣлѣ, въ несостоятельности собственныхъ упрековъ? Конечно, легче поднимать въ журналахъ ложныя обвиненія, голословныя

клеветы, легче писать остроумныя притчи о садовникахъ, да заподозрѣвать чужой долговременный и добросовѣстный трудъ, особенно передъ малосвѣдущою и легковѣрною публикою. Но будьте увѣрены, г. Падалица, что изъ людей, сколько нибудь понимающихъ дѣло, никто вамъ не повѣритъ до тѣхъ поръ, пока вы, или кто нибудь изъ вашихъ сотрудниковъ, не укажетъ, какіе именно акты Коммиссія умышленно передъ вами скрываетъ. Потрудитесь, г. Падалица, представить хотя бы нѣсколько ссылокъ: все-же возраженія ваши будутъ тогда серьезнѣе; даже и въ такомъ случаѣ, когда ваши ссылки окажутся ложными, подобно тѣмъ, которыя вы представили въ полемикѣ съ г. Костомаровымъ, гдѣ вы ссылались на небывалыя статьи Статута Литовскаго и *Volumina Legum*; а то голословныя притчи ровно ничего не доказываютъ: »Воду варі, вода ѣ бѣде«, говоритъ пословица.

Не знаю, къ какому десятку людей угодно вамъ было причислить меня при этомъ случаѣ, но смѣю васъ увѣрить, что я не принадлежу ни къ тому, который потворствуетъ клеветѣ, потому только, что она высказана самонадѣянно и безстыдно, ни къ тому, который боится вступиться за истину, угождая мнѣнію окружающихъ его людей. Послѣ сказаннаго, г. Падалица, предоставляю вамъ искать себѣ судей, хотъ бы они были, по вашему желанію, и изъ Цыганъ.

Вы вступаетесь за г. Горжковского — превосходно. Но что мнѣ за дѣло до того, былъ ли онъ съ вами друженъ, или нѣтъ? ходилъ ли онъ пѣшкомъ или ѣздилъ верхомъ? покупалъ ли онъ бумаги на торжкахъ, или отыскивалъ ихъ на чердакахъ? — я ему всего этого не ставлю въ вину. А вы въ моемъ обвиненіи г. Горжковского слона-то и не примѣтили — я вѣдь предалъ гласности слѣдующіе факты: 1) что г. Горжковский похищалъ книги и рукописи въ библіотекахъ и архивахъ, въ которыхъ ему позволяли заниматься. Вотъ напримѣръ, разпросили бы вы, почему никого изъ постороннихъ лицъ не пускаютъ въ Черниговскую семинарскую библіотеку, съ того времени, какъ въ ней побывалъ г. Горжковский? Да впрочемъ, если вы съ нимъ жили дружно, такъ онъ вамъ вѣроятно рассказывалъ свои подвиги, потому что онъ ими имѣлъ обыкновеніе хвалиться, какъ дѣломъ высоко-патріотическимъ. 2). Я обвинялъ г. Горжковского въ томъ, что онъ не издалъ самъ ничего изъ собранныхъ имъ матеріаловъ и что упряталъ ихъ неизвѣстно куда, не позволяя такимъ образомъ другимъ ихъ разработывать. И потому вамъ, г. Падалица, если вы хотите отстоять добросовѣстность г. Горжковского, слѣдуетъ: 1)

доказать, что онъ чужихъ книгъ не похищалъ, 2) указать на изданные г. Горжковскимъ матеріалы, 3) объяснить, гдѣ находится его собраніе и на сколько оно доступно публикѣ. Пока вы этихъ условій не выполните — клянитесь сколько вамъ угодно въ пользу его честности, умиляйтесь самымъ аркадскимъ образомъ надъ его частными добродѣтелями и т. п. — все таки мои обвиненія останутся въ полной силѣ и вы ихъ не опровергнете.

Вы возражаете далѣе, что если г. Горжковскій поступилъ въ духовное званіе, такъ въ томъ грѣха нѣтъ; — но я вѣдь упрекалъ его не духовнымъ званіемъ, а въ томъ, что онъ поступилъ въ *іезуиты*. Неужели, для васъ г. Падалица, слово *іезуитъ* требуетъ комментаріевъ? Развѣ вы не знаете, какіе плоды принесла ихъ дѣятельность всей Европѣ? развѣ вы считаете ее благотворною для Польши? развѣ думаете, что мы не знаемъ, сколько зла этотъ орденъ принесъ нашей родинѣ? Или, можетъ быть, вы полагаете, что *іезуиты* въ настоящее время сдѣлались изъ волковъ овцами? Стыдно вамъ притворяться, г. Падалица, и доходить до такого юродства, будто бы вы въ самомъ дѣлѣ и не слышали ничего объ орденѣ Лойолы и думаете, что *іезуитъ* и всякій другой священникъ — это все равно? или можетъ быть вы, по слѣдамъ *Польской Газеты* (Gazeta Polska), захотите доказывать, что *іезуитовъ* въ настоящее время нѣтъ, что это мифъ, темное преданіе глубокой старины, названіе направленія, а не извѣстной корпораціи и т. п. Но предупреждаю васъ — это путь скользкій; вѣдь вы должно быть знаете или догадываетесь, что я въ состояніи рассказать вамъ кой-какіе проски и анекдоты, отъ которыхъ если и удерживаюсь въ настоящее время, такъ дѣлаю это навѣрно не изъ уваженія къ смиреннымъ отцамъ, а только потому, что слишкомъ дорожу собственнымъ человѣческимъ достоинствомъ и желаю избѣгнуть вмѣшательства лишняго судіи въ нашу полемику.

Вы утверждаете, что *Польская Газета* по ошибкѣ настойчиво повторяла свои намеки на Унію; я сначала тоже самъ думалъ; но объясните, какъ это такъ случилось, что она не захотѣла поправить своей ошибки, когда ее объ этомъ просили, а напротивъ того, отвѣчала болѣе чѣмъ двусмысленно?

Въ заключеніе вашей статьи, г. Падалица, вамъ угодно было обратиться къ моей личности съ эпитетомъ »перевёртень« — Я вамъ за это искренно благодаренъ — не потому, чтобы я полагалъ, что моя личность

особенно интересна для васъ или для кого нибудь изъ читающихъ, и не потому, чтобы я самъ слишкомъ о ней заботился, а потому, что разъясненіе сказаннаго вами эпитета хоть сколько нибудь поможетъ цѣлой группѣ людей опредѣлить себѣ свое положеніе въ южно-русскомъ краѣ. Да—г. Падалица, вы правы! Я дѣйствительно «перевёртень»,—но вы не взяли во вниманіе одного обстоятельства, именно того, что слово «отступникъ» не имѣетъ само по себѣ смысла; что для составленія себѣ понятія о лицѣ, къ которому приложенъ этотъ эпитетъ, нужно знать, отъ какого именно дѣла человѣкъ отступился и къ какому именно присталъ; иначе слово это лишено смысла—это пустой звукъ. Дѣйствительно, вы правы. По волѣ судьбы, я родился на Украинѣ шляхтичемъ; въ дѣтствѣ имѣлъ всѣ привычки паничей, и долго раздѣлялъ всѣ сословныя и національныя предубѣжденія людей, въ кругу которыхъ воспитывался; но когда пришло для меня время самосознанія; я хладнокровно оцѣнилъ свое положеніе въ краѣ, я взвѣсилъ его недостатки, всѣ стремленія общества, среди котораго судьба меня поставила, и увидѣлъ, что его положеніе нравственно безвыходно, если оно не откажется отъ своего исключительнаго взгляда, отъ своихъ заносчивыхъ посягательствахъ на край и его народность; я увидѣлъ, что Поляки-шляхтичи, живущіе въ южно-русскомъ краѣ, имѣютъ передъ судомъ собственной совѣсти только двѣ пеходныя точки: или полюбить народъ, среди котораго они живутъ, проникнуться его интересами, возвратиться къ народности когда-то покинутой ихъ предками и неусыпнымъ трудомъ и любовью, по мѣрѣ силъ, вознаградить все зло, причиненное ими народу, вскормившему многія поколѣнія вѣроятныхъ колонистовъ, которому эти послѣдніе за потъ и кровь платили презрѣніемъ, ругательствами, неуваженіемъ его религіи, обычаевъ, нравственности, личности, — или же, если для этого не хватитъ нравственной силы, переселиться въ землю польскую, заселенную польскимъ народомъ, для того чтобы не прибавлять собою еще одной туземной личности, для того чтобы наконецъ избавиться самому передъ собою отъ грустнаго упрека въ томъ, что и я тоже колонистъ, тоже плантаторъ, что и я посредственно или непосредственно (что впрочемъ все равно) питаюсь чужими трудами, заслоняю дорогу къ развитію народа, въ хату котораго я залѣзъ непрошенный, съ чуждыми ему стремленіями, что и я принадлежу къ лагерю, стремящемуся подавить народное развитіе туземцевъ и что невинно раздѣляю ответственность за ихъ дѣйствія. Конечно, я рѣшился на первое, потому что сколько ни былъ испорченъ шля-

хеткимъ воспитаніемъ, привычками и мечтами, мнѣ легче было съ ними разстаться, чѣмъ съ народомъ, среди котораго я выросъ, который я зналъ, котораго горестную судьбу я видѣлъ въ каждомъ селѣ, гдѣ только владѣлъ имъ шляхтичъ, — изъ устъ котораго я слышалъ не одну печальную, раздирающую сердце пѣсню, не одно честное дружественное слово (хоть я былъ и *панничъ*), не одну трагическую повѣсть о истлѣвшей въ скорби и безплодномъ трудѣ жизни. . . . который, словомъ, я полюбилъ больше своихъ шляхетскихъ привычекъ и своихъ мечтаній. Вамъ хорошо извѣстно, г. Падалица, и то, что прежде чѣмъ я рѣшился разстаться съ шляхтою и всѣмъ ея нравственнымъ достояніемъ, я испробовалъ всѣ пути примиренія; вы знаете и то, какъ были съ вашей стороны встрѣчены всѣ попытки уговорить вельможныхъ къ человѣчному обращенію съ крестьянами, къ заботѣ о просвѣщеніи народа, основанномъ на его собственныхъ національныхъ началахъ, къ признанію южно-русскимъ, а не польскимъ, того, что южно-русское, а не польское; вы были, вѣдь, свидѣтелемъ, какъ подобныя мысли возбудили, вначалѣ, свистъ и смѣхъ, потомъ гнѣвъ и брань, и наконецъ ложные доносы и намѣки о колѣнвищинѣ. Послѣ этого, конечно, оставалось или отречься отъ своей совѣсти, или оставить ваше общество: — я выбралъ второе, и надѣюсь, что трудомъ и любовью заслужу когда-нибудь, что Украинцы признаютъ меня сыномъ своего народа, такъ-какъ я всё готовъ раздѣлить съ ними. Надѣюсь тоже, что, со временемъ, среди Польскаго шляхетскаго общества, живущаго въ Украинѣ, поворотъ къ народу и сознание необходимости трудиться на его пользу — раньше или позже станетъ нравственною потребностью не только отдѣльныхъ лицъ — какъ теперь, а вообще всѣхъ, кто въ силахъ будетъ обсудить свое положеніе и свои обязанности, и не предпочтетъ мечты насущному, вызванному собственною совѣстью, дѣлу. Итакъ, г. Падалица, вы правы! я — *перевертенъ*, и я горжусь этимъ, такъ-точно, какъ я гордился бы въ Америкѣ, еслибъ сталъ аболіціонистомъ изъ плантатора, или въ Италиі, еслибъ, просвѣтивъ свой образъ мыслей, я изъ паписта сдѣлался честнымъ, трудолюбивымъ слугой общенароднаго дѣла.

Вотъ всё, что я хотѣлъ вамъ сказать на вашъ отзывъ, г. Падалица; понимайте или не понимайте сказанное мною, притворяйтесь слѣпымъ или неразумѣющимъ: это — какъ вамъ угодно. Позвольте только прибавить одинъ благой для васъ совѣтъ: помните, г. Падалица, что тотъ, кто, подобно вамъ, столько разъ напоминаетъ другимъ о истинѣ и правѣ,

долженъ самъ строго имъ слѣдовать; что человѣкъ, отстаивающій добросовѣстно какое бы то ни было убѣжденіе, долженъ просто отвѣчать на возраженія, безъ увертокъ, безъ пропусковъ, безъ юродства, потому что, въ противномъ случаѣ, онъ постоянно будетъ набиваться на горькую, но вѣрную пословицу: *Брехнёю свѣтъ перейдешъ, та назадъ не вернесся.*

Владиміръ Антоновичъ.